

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою*

**Управління Верховного комісара
Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

**Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні
16 серпня – 15 листопада 2017 року**

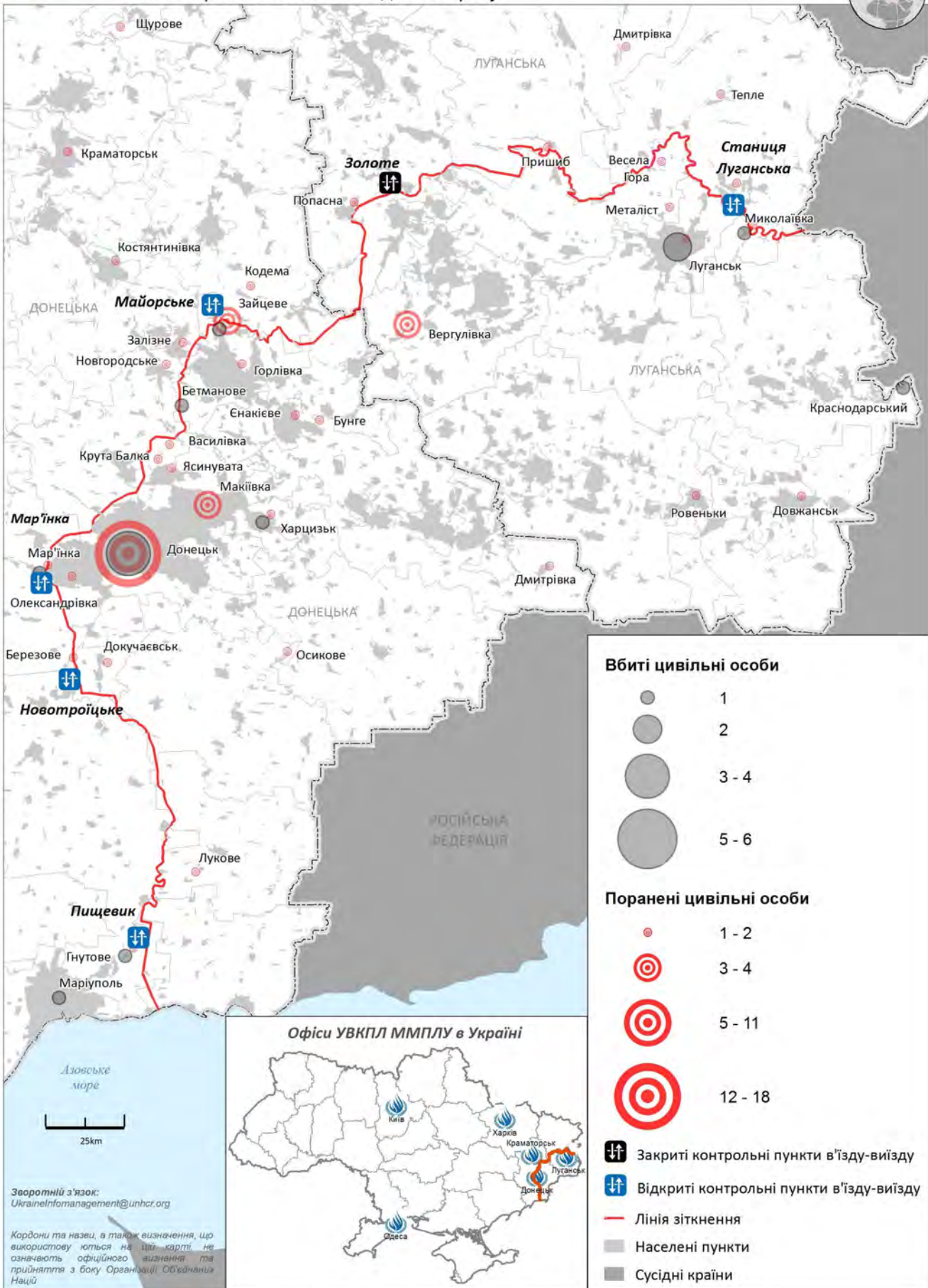
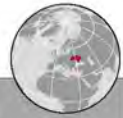

Зміст

	Пункти	Сторінка
I. Резюме	1–19	1
II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканість.....	20–66	5
A. Міжнародне гуманітарне право під час ведення бойових дій	20–25	5
B. Жертви серед цивільного населення.....	26–30	8
C. Зниклі безвісти та виявлення людських останків	31–33	10
D. Позасудові страти, вбивства, позбавлення волі, насильницькі зникнення, катування і жорстоке поводження та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	34–66	11
1. Позасудові страти і вбивства.....	34–35	11
2. Незаконне та свавільне позбавлення волі, насильницькі зникнення та викрадення.....	36–46	12
3. Катування і жорстоке поводження	47–54	14
4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом	55–58	16
5. Доступ до місць тримання під вартою	59–60	17
6. Умови тримання під вартою.....	61–66	18
III. Відповідальність за порушення прав людини і здійснення правосуддя	67–91	20
A. Відповідальність за порушення прав людини на сході	67–74	20
B. Право на справедливий судовий розгляд	75–78	22
C. На території, яка контролюється озброєними групами.....	79–83	24
D. Резонансні справи щодо актів насильства, пов'язаних із масовими протестами та заворушеннями.....	84–91	26
1. Відповідальність за вбивства протестувальників на Майдані... ..	85–88	26
2. Відповідальність за насильство 2 травня 2014 року в Одесі.....	89–91	27
IV. Основоположні свободи	92–110	28
A. Свобода пересування.....	92–100	28
B. Свобода думки та вираження поглядів.....	101–107	30
C. Свобода релігії та переконань	108–110	32
V. Економічні та соціальні права	111–129	33
A. Право на достатній життєвий рівень.....	111–117	33
B. Право на соціальне забезпечення і соціальний захист	118–124	35
C. Право на житло, землю та власність	125–129	37
VI. Дискримінація осіб, що належать до меншин	130–131	38
VII. Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь	132–147	40
A. Верховенство права і здійснення правосуддя	133–134	40
B. Право на свободу та особисту недоторканість	135–137	41
C. Право на фізичну та психічну недоторканість.....	138	41
D. Свобода думки та вираження поглядів	139–141	42
E. Свобода релігії та переконань	142–143	42
F. Свобода мирних зібрань.....	144–146	42
G. Призов на військову службу.....	147	43
VIII. Зміни у законодавстві та інституційні реформи.....	148–160	44
A. Законодавство щодо неконтрольованої Урядом території в окремих районах Донецької та Луганської областей.....	148–154	44
B. Закон «Про освіту»	155–160	45
IX. Технічне співробітництво та інституційний розвиток.....	161–165	46
X. Висновки та рекомендації	166–175	48

Україна: Жертви серед цивільного населення вздовж лінії зіткнення за період з 16 серпня по 15 листопада 2017 року

Населені пункти на сході України, зазначені у цій доповіді

I. Резюме

“Зараз навіть гірше ніж у 2014, тому що ми вже втомилися це терпіти”

- мешканець села поблизу лінії зіткнення.

1. Двадцята доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні, підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ)¹, охоплює період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року.

2. Висновки цієї доповіді ґрунтуються на даних, отриманих ММПЛУ під час 290 детальних інтерв'ю зі свідками та жертвами порушень прав людини, а також під час візитів до населених пунктів, розташованих як на контрольованій Урядом території, так і на території, контрольованій озброєними групами. Окрім цього, ММПЛУ в окремих задокументованих справах вжило 423 індивідуальні заходи реагування, спрямовані на захист прав людини, зокрема, спостереження за судовими процесами, візити до місць тримання під вартою, перенаправлення справ до державних установ, організацій, що надають гуманітарну допомогу, і неурядових організацій (НУО), а також інші заходи у співпраці з правозахисними механізмами ООН².

3. Незважаючи на стійке зниження інтенсивності бойових дій та стабілізацію ситуації у жовтні, в листопаді відбулося несподіване загострення, що підтвердило непередбачуваність динаміки збройного конфлікту на сході України. Водночас, характер конфлікту загалом лишився незмінним - тривали щоденні порушення режиму припинення вогню, часто використовувалося важке озброєння, у тому числі невибіркової дії. Ця ситуація наражала на небезпеку життя та добробут цивільного населення, завдаючи шкоди майну та життєво важливим об'єктам цивільної інфраструктури. Із наближенням четвертої зими від початку конфлікту, перепади інтенсивності бойових дій сприяли утворенню напруженої загрозливої атмосфери. Від початку конфлікту ситуація ускладнювалася через присутність іноземних бойовиків та постачання боєприпасів і важкого озброєння, як повідомлялося, з Російської Федерації³.

4. У період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року УВКПЛ задокументувало 87 жертв збройного конфлікту серед цивільного населення на сході України (15 загиблих та 72 поранених), що на 48% менше у порівнянні з попереднім звітним періодом (з 16 травня до 15 серпня 2017 року). Серед основних причин жертв серед цивільного населення – міни, нерозірвані снаряди, міни-пастки та саморобні вибухові пристрої, що спричинили 59,8% від загального числа смертей і поранень серед цивільних; в наслідок обстрілів постраждали 23% осіб; стрількова зброя та легке озброєння спричинила 17,2% жертв. Враховуючи, що конфлікт досі перебуває в активній фазі, загострення бойових дій, що спостерігається від 15 листопада, після трьох місяців, які характеризувалися зменшенням числа смертей та поранень серед цивільного населення, може спричинити зростання кількості жертв.

¹ ММПЛУ була направлена в Україну 14 березня 2014 року для спостереження за ситуацією з правами людини в Україні, підготовки звітів про неї і надання рекомендацій Уряду України та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у сфері прав людини. Більш детально про мандат Місії йдеться у пунктах 7-8 доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні від 19 вересня 2014 року (A/HRC/27/75).

² Мандатарії спеціальних процедур Ради ООН з прав людини та договірні органи з прав людини.

³ Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2015 року, пункти 2, 6; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2015 року, пункти 2, 58-59; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні у період з 16 серпня до 15 листопада 2015 року, пункти 2, 22 (див. також посилання 128); Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2016 року, пункт 2.

5. Обстріли життєво важливих цивільних систем водопостачання ставили під загрозу не лише їх персонал, але й усіх осіб, які перебували поблизу, а також підривали централізоване водопостачання та створювали серйозні ризики для довкілля. Неодноразові обстріли Донецької фільтрувальної станції⁴ у ніч з 3 на 4 листопада пошкодили резервну трубу для постачання хлору, що могло призвести до екологічної катастрофи, якби стався викид токсичного хлору в атмосферу. Пряме ушкодження основної труби або будь-якого з 900-кілограмових балонів з хлором, що зберігаються на станції, могло б вбити усіх в радіусі 200 метрів⁵. Наступного дня під обстріли потрапила Верхньокальміуська фільтрувальна станція⁶, на якій зберігається 100 тон хлору. Станція зазнала численних ушкоджень.

6. УВКПЛ продовжує закликати всі сторони конфлікту до негайного припинення вогню та виконання всіх інших зобов'язань, які вони взяли на себе за Мінськими домовленостями, у тому числі відведення важкого озброєння та розведення сил і техніки⁷. УВКПЛ нагадує, що протягом попереднього звітного періоду завдяки відновленим домовленостям про припинення вогню (так зване «хлібне перемир'я»), скоротилося число порушень режиму припинення вогню та помітно зменшилася кількість жертв серед цивільного населення⁸.

7. УВКПЛ продовжило документувати випадки позасудових страт, насильницьких зникнень, свавільних затримань, катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Більшість із зафіксованих порушень прав людини сталися у перші роки конфлікту, разом із тим протягом звітного періоду також мали місце нові інциденти.

8. На контрольованій Урядом території УВКПЛ, загалом, мало безперешкодний доступ до осіб, які утримуються під вартою у зв'язку з конфліктом, окрім декількох підслідних Служби безпеки України, що перебувають під вартою в Дніпрі, Києві та Харкові. Водночас, озброєні групи відмовляли УВКПЛ у доступі до місць несвободи та не давали можливості конфіденційно спілкуватися з ув'язненими. Враховуючи, що

⁴ Донецька фільтрувальна станція розташована у так званій «сірій зоні» приблизно за 15 км на північ від м. Донецька: між підконтрольною Урядом Авдіївкою та контрольованою озброєними групами Ясинуватою. Ця станція забезпечує очищення води для приблизно 345 тисяч осіб з обох сторін лінії зіткнення.

⁵ Прес-реліз «Експерти попереджають про загрозу хімічної катастрофи та ризики для безпеки водних ресурсів в зв'язку з ескалацією конфлікту на сході України», Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання про впливу екологічно-обґрунтованого регулювання та видалення небезпечних речовин та відходів на права людини та Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питань права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, 10 листопада 2017 року.

⁶ Верхньокальміуська фільтрувальна станція розташована на контрольованій озброєними групами території приблизно за 17 км на північному сході від м. Донецька. Вона забезпечує очищення води для 800 тисяч осіб.

⁷ Пакет заходів щодо імплементації Мінських домовленостей передбачає: негайне і всеосяжне припинення вогню; відведення всього важкого озброєння обома сторонами від лінії зіткнення; початок діалогу про модальності проведення місцевих виборів; ухвалення закону, що передбачає помилування і амністію у зв'язку з подіями, що мали місце в окремих районах Донецької та Луганської областей України; звільнення і обмін усіх заручників і незаконно утримуваних осіб; безпечний доступ, доставку, зберігання і розподіл гуманітарної допомоги нужденним на основі міжнародного механізму; визначення модальностей повного відновлення соціально-економічних зв'язків; відновлення повного контролю над державним кордоном з боку уряду України у всій зоні конфлікту; виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з території України; проведення конституційної реформи в Україні, яка передбачає ключовим елементом децентралізацію; проведення місцевих виборів в окремих районах Донецької та Луганської областей. Резолюція Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй 2202 (2015), доступна за посиланням:

<http://www.un.org/press/en/2015/sc11785.doc.htm>. Див. також Протокол за результатами консультацій Тресторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/home/123257>; Меморандум про виконання Протоколу за результатами консультацій Тресторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/home/123806>.

⁸ «Хлібне перемир'я» тривало з 24 червня до кінця серпня. Хоча сторони ніколи не дотримувалися його повністю, воно сприяло загальному зниженню кількості щоденних порушень режиму припинення вогню та, відповідно, кількості жертв серед цивільного населення. Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункти 22-23, 32-33.

насильницькі зникнення, катування та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, часто має місце в контексті тримання під вартою, такі відмови вказують на наявність підстав для занепокоєння, що права осіб, які утримуються під вартою озброєними групами, серйозно порушуються.

9. Серйозні порушення прав людини, пов'язані з конфліктом, залишалися безкарними. Притягненню винних до відповідальності перешкождали неефективні розслідування, політизація справ за участі високопосадовців та втручання у здійснення правосуддя, що підривали незалежність судової влади. УВКПЛ зафіксувало численні випадки тиску на суддів.

10. Не було досягнуто суттєвого прогресу в кримінальних провадженнях, пов'язаних із вбивством протестувальників на Майдані в 2014 році. У зв'язку з тривалим процесом підсудні перебувають під вартою вже протягом декількох років⁹. Судовий процес над 19 особами, обвинувачених в організації та участі в масових заворушеннях, які призвели до смерті 6 осіб, у зв'язку із насильством 2 травня 2014 року в Одесі, завершився виправдувальним вироком. До цього дня ніхто не поніс відповідальність за акти насильства, що відбулися того дня, або за смерть жодної з 48 осіб, які через них загинули.

11. На контрольованій озброєними групами території паралельні структури здійснювали свавільні «затримання» та «кримінальні переслідування», які до того ж практикувалися за відсутності ефективних засобів правового захисту. З огляду на те, що в листопаді «верховний суд» «Донецької народної республіки» «виніс» другий «смертний вирок», ситуація в сфері функціонування паралельних структур викликає глибоке занепокоєння. Також поширеною була практика тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, що часто дорівнює насильницьким зникненням.

12. Так само, як і протягом попередніх звітних періодів, порушення свободи пересування призводили до ізоляції жителів сіл, розташованих поблизу лінії зіткнення, обмежували доступ до товарів повсякденного вжитку, послуг та гуманітарної допомоги, ще погіршуючи і без того злиденне становище населення. Скорочення годин роботи контрольних пунктів в'їзду-виїзду після закінчення літнього періоду та велика кількість людей, що перетинають лінію зіткнення, призвела до збільшення черг на контрольно-пропускних пунктах. У серпні було зафіксовано 1,2 млн. перетинів лінії зіткнення через п'ять транспортних коридорів, а у вересні та жовтні – по 1,1 млн.

13. Поглибилися проблеми у сфері свободи думки та вираження поглядів. УВКПЛ із занепокоєнням зауважило, що положення Кримінального кодексу, які стосуються злочинів, пов'язаних з тероризмом, інтерпретуються та застосовуються широко та використовуються для покарання працівників засобів масової інформації, журналістів та блогерів, які виражають критичні або альтернативні погляди. На території, контрольованій озброєними групами, зберігалися суттєві обмеження свободи вираження поглядів, критичних критичні публікації або вираження незгоди було неможливим.

14. Масштаб та частота порушень прав людини та основоположних свобод, описаних вище, зберігалися на тому ж рівні, про які повідомляло УВКПЛ у попередні звітні періоди, або незначно зросли. Водночас, представники груп населення, що постраждали від конфлікту, повідомляли представникам ММПЛУ, що кумулятивний ефект шкоди та проблем, викликаних конфліктом, які постають перед ними на четвертому році конфлікту, досягає нестерпного рівня. Їхнє становище погіршувалося через поглиблення соціально-економічної кризи, політику позбавлення громадян їх пенсій, та відсутність доступу до механізмів реституції або компенсації за пошкоджене чи зруйноване внаслідок конфлікту майно. Ці умови розриву поглиблюють розрив у суспільстві, перешкоджають соціальній згуртованості та щодо заходам, спрямованим на майбутнє примирення.

⁹ Двоє обвинувачених залишаються під вартою протягом понад три роки, а троє інших підсудних – понад два роки.

15. Окрім зростаючого відчуття зневіри серед постраждалого від збройного конфлікту на сході України населення, УВКПЛ звертає увагу на загострення проявів нетерпимості, включаючи погрози насильством, з боку праворадикальних груп, що спрямовані на придушення публічного вираження поглядів та проведення заходів особами, які мають альтернативні погляди зі соціальних чи політичних питань або є представниками меншини. Особи, що вчиняли насильницькі дії, переважно не притягалися до відповідальності за це.

16. Не маючи доступу до території Автономної Республіки Крим, ММПЛУ продовжила стежити за ситуацією з правами людини на півострові з материкової частини України, керуючись резолюціями Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 68/262 щодо територіальної цілісності України і 71/205, що підтвердила окупацію Криму Російською Федерацією. Російська Федерація продовжила застосовувати своє законодавство, що є порушенням положень міжнародного гуманітарного права щодо окупаційної держави. Протягом звітного періоду зберігалася тенденція до застосування органами влади практик, які призводили до серйозних порушень прав людини, і від яких непропорційно страждали кримські татари. Окрім цього, через судові вироки щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вираження критичних та опозиційних поглядів продовжилися обмеження реалізації свободи думки та вираження поглядів, релігії, переконань та мирних зібрань.

17. Дві події, що сталися протягом сесії Верховної Ради України під час звітного періоду, є особливо важливими. Так, Верховна Рада України почала розгляд та ухвалення законопроектів про територію, яка не контролюється Урядом, що мають на меті відновлення державного суверенітету над певними районами Донецької та Луганської областей. Цей законопроект буде імплементуватися в контексті збройної агресії та тимчасової окупації з боку Російської Федерації. УВКПЛ звертає увагу, що на цьому етапі законопроекту бракує чіткого визначення основних засад та способів захисту прав та свобод, що не відповідає принципу правової визначеності.

18. Верховна Рада України також ухвалила новий Закон «Про освіту», відповідно до якого навчання у середній та старшій школі має здійснюватися в основному українською мовою. УВКПЛ звертає увагу, що посилення статусу української мови не має здійснюватися за рахунок мов меншин, та закликає Уряд забезпечити повагу до прав меншин без дискримінації поміж різними меншинами.

19. УВКПЛ продовжило роботу в напрямку технічного співробітництва та інституційного розвитку спільно з Урядом України та громадянським суспільством з метою утвердження та захисту прав людини. УВКПЛ провело цільові тренінги та вжило адвокаційних заходів для підтримки впровадження Стамбульського протоколу¹⁰, а також продовжило заходи з підвищення обізнаності щодо питань сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. УВКПЛ також надало підтримку для підготовки до третього Універсального періодичного огляду (УПО) України, проведеного 15 листопада 2017 року. Окрім цього, було підписано Рамкову угоду про партнерство між Організацією Об'єднаних Націй та Україною, в якій була визначена підтримка ООН національним пріоритетам розвитку. УВКПЛ буде підтримувати роботу над досягненням цих пріоритетів, зокрема, тих, що стосуються демократичного врядування, верховенства права, громадської участі, людської безпеки та соціальної згуртованості.

¹⁰ Посібник Організації Об'єднаних Націй з питань ефективного розслідування і документування тортур, нелюдського та принижуючого гідності поводження або покарання, доступний за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>

II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканість

A. Міжнародне гуманітарне право під час ведення бойових дій

“Якщо о 22:00 не починаються обстріли, я не можу заснути.”

- Житель села поблизу лінії зіткнення.

20. Протягом звітнього періоду продовжилися щоденні обстріли між усіма сторонами через лінію зіткнення. З початку звітнього періоду в середині серпня до кінця жовтня спостерігалось певне поліпшення ситуації з безпекою, що може частково бути пов'язаним з поновленням сторонами зобов'язань щодо перемир'я. Після закінчення дії «хлібного перемир'я» (якого було досягнуто для того, щоб дати місцевим громадам можливість безпечно зібрати врожай) 25 серпня 2017 року розпочалася дія нового перемир'я, що мало на меті дозволити дітям безпечно розпочати новий навчальний рік. Водночас, такі зобов'язання сторін конфлікту щодо дотримання перемир'я можуть бути лише тимчасовим рішенням. Ескалація насильства, що сталася наприкінці звітнього періоду протягом перших двох тижнів листопада, свідчить, що для досягнення стійкого миру необхідне повне виконання Мінських домовленостей. Водночас, спалахи інтенсивності бойових дій, що відбувалися спорадично та в не прогнозований спосіб, загострили ситуацію загальної відсутності безпеки для цивільного населення, що проживає в районах, які постраждали від конфлікту, зокрема, біля лінії зіткнення.

21. УВКПЛ залишається занепокоєним з приводу того, що важке озброєння досі розміщене поблизу лінії зіткнення¹¹, що є порушенням зобов'язання в рамках Мінських домовленостей відвести таке озброєння. Спеціальна моніторингова місія (СММ) Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) задокументувала неодноразове використання озброєнь з широким радіусом ураження (такої як артилерія та міномети) або зброї, використання якої призводить до ураження значної площі численними снарядами (наприклад, реактивних систем залпового вогню)¹². Використання такого озброєння у густонаселених районах може порушувати принцип розрізнення та становити порушення міжнародного гуманітарного права, оскільки використання такої зброї з високою ймовірністю може мати невибірковий ефект. Протягом звітнього періоду ММПЛУ задокументувала жертви серед цивільного населення та пошкодження майна цивільного населення, спричинені використанням важкого озброєння¹³.

¹¹ Наприклад, 15 вересня СММ ОБСЄ зафіксувала перевезення чотирьох реактивних систем залпового вогню між населеними пунктами Щастя та Войтове (на контрольованій Урядом території), а 12 жовтня – чотири реактивні системи залпового вогню поблизу Новоамвросіївського та десять танків біля Новоселівки (на території, контрольованій озброєними групами). Див. щоденні звіти СММ ОБСЄ, доступні за посиланням: <http://www.osce.org/ukraine-smm/reports>.

¹² Наприклад, 22 серпня камера СММ ОБСЄ в Широкиному (на контрольованій Урядом території) зафіксувала, зокрема, вісім реактивних снарядів в польоті та 20 вибухів, вірогідно, спричинених цими снарядами. Див. щоденний звіт СММ ОБСЄ, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/336636>. 10 жовтня біля Лебединського (на контрольованій Урядом території) співробітники СММ ОБСЄ почули 35-40 вибухів, що, вірогідно, були спричинені реактивними системами залпового вогню. Див. щоденний звіт СММ ОБСЄ, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/349206>.

¹³ Див. Розділ «Жертви серед цивільного населення» *нижче*. Окрім цього, ММПЛУ зафіксувала шкоду, завдану цивільним будинкам у Первомайську (на контрольованій Урядом території) внаслідок обстрілів 23-24 серпня, а також шкоду, завдану цивільним будинкам та об'єктам цивільної інфраструктури в Київському районі Донецька (на території, контрольованій озброєними групами) протягом ескалації насильства 5-6 листопада 2017 року. Див. також задокументовані СММ ОБСЄ факти завдання шкоди майну цивільного населення внаслідок обстрілів Мар'їнки (на контрольованій Урядом території) 27 вересня та Ясинуватої (на території, контрольованій озброєними групами) 29 вересня, доступні за посиланням: <http://www.osce.org/ukraine-smm/reports/>.

22. Продовжили загострюватися ризики для життя цивільних осіб у зв'язку з ураженням ділянок, якими часто користується цивільне населення, великою кількістю мін та саморобних вибухових пристроїв (СВП), а також наявністю снарядів, що не розірвалися¹⁴. Сторони конфлікту продовжували розміщати СВП та протипіхотні міни в населених районах та біля об'єктів цивільної інфраструктури¹⁵. УВКПЛ звертає увагу, що розміщення таких вибухових пристроїв, що приводяться в дію автоматично в результаті контакту з потерпілим та за своїм характером не можуть розрізнити комбатантів та цивільних осіб, в густонаселених районах та районах, якими часто користується цивільне населення, може становити невідповідну атаку, що є порушенням принципу розрізнення, встановленого в міжнародному гуманітарному праві¹⁶. Окрім цього, УВКПЛ нагадує, що сторони конфлікту мають вжити всіх запобіжних заходів для уникнення або мінімізації випадкових втрат життів цивільних осіб, нанесення травм цивільним особам та завдання шкоди цивільним об'єктам¹⁷.

23. УВКПЛ зауважило продовження присутності військових у густонаселених районах та використання цивільного майна у військових цілях з обох сторін лінії зіткнення, що підвищує ризики для життя цивільних осіб, цивільного майна та життєво важливих об'єктів інфраструктури¹⁸. Розміщення військових позицій та обладнання в межах житлових районів або об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, чи біля них, суперечить зобов'язанню щодо вжиття всіх можливих заходів для розрізнення військових цілей від цивільного населення та є порушенням міжнародного гуманітарного права¹⁹. УВКПЛ звертає увагу, що якщо така присутність військових сил є обґрунтованою для цілей військової необхідності, сторони зобов'язані забезпечити захист цивільного населення, у тому числі шляхом надання альтернативного помешкання²⁰. Деякі жителі

¹⁴ «Україна має найбільший показник інцидентів, викликаних протитанковими мінами, з-поміж усіх країн світу, та посідає п'яте місце за кількістю жертв серед цивільного населення, викликаних мінами та снарядами, що не розірвалися». Огляд гуманітарних потреб у 2018 році, Україна, листопад 2017 року.

<https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2018-enuk>. 6 вересня у Дмитрівці чоловік зазнав поранень через вибух снаряду, що не розірвався. 4 жовтня співробітник місцевого енергетичного підприємства загинув внаслідок того, що наступив на протипіхотну міну поблизу лінії електропередач на околицях Бетманового (колишня назва – Красний Партизан). 5 листопада одна дитина загинула і двоє були поранені в результаті вибуху снаряду, що не розірвався, біля школи в Петровському районі Донецька (на території, контрольованій озброєними групами). Інформація УВКПЛ про жертви серед цивільного населення. ¹⁵ ММППЛУ задокументувала інцидент у Золотому 4 (розташованому в так званій «сірій зоні»), в якому чоловік втратив слух на одне вухо в результаті вибуху шумової гранати, розміщеної поблизу його будинку. Інтерв'ю, проведене ММППЛУ. 8 жовтня від вибуху міни біля Металіста (у районі, в якому раніше було проведено розмінування) поранення отримав тракторист. <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/349421>. 31 жовтня ММППЛУ задокументувала інцидент, що стався в квітні 2017 року і в результаті якого жінка отримала поранення від вибухового пристрою, приведеного в дію дротовим способом, що був розміщений в будинку її сусідів.

¹⁶ МКЧХ, Звичасве міжнародне гуманітарне право, правила 1, 11 та 12.

¹⁷ МКЧХ, Звичасве міжнародне гуманітарне право, правило 7.

¹⁸ ММППЛУ зафіксувала присутність військових сил або озброєних груп або захоплення чи використання ними цивільного майна на контрольованій Урядом території в населених пунктах Золоте 4 (30 серпня), Кримське (29 серпня), Луганське (4 жовтня), Малинове (5 жовтня), Новгородське (5 вересня), Новолуганське (4 жовтня), Новотишківське (6 жовтня), Опитне (10 жовтня), Тоненьке (10 жовтня), Троїцьке (31 жовтня) і Щастя (5 жовтня), на контрольованій озброєними групами території в населених пунктах Адмінплошадка (26 вересня), Дача (1 листопада), Донецький (16 серпня та 3 листопада), Золоте 5 (4 жовтня) Лукове (8 вересня), Молодіжне (25 серпня), Пікузи (колишня назва – Комінтернове) (26 жовтня) та у Київському районі м. Донецька (9 листопада), у так званій «сірій зоні» у районі шахти «Чігарі» в Південному (9 листопада), а також у районах Зайцевого, що підконтрольні Уряду та озброєним групам (1 листопада).

¹⁹ *Див.* МКЧХ, Звичасве міжнародне гуманітарне право, правила 22 та 23.

²⁰ У звичасвому міжнародному гуманітарному праві встановлено такі елементи захисту цивільного населення в такій ситуації: (1) заборона використання живих щитів (правило 97), (2) вимога надавати ефективне попереднє повідомлення про напади (правило 20), (3) вимога перемістити цивільних осіб та цивільні об'єкти, які контролює сторона конфлікту, з районів, де такі об'єкти розташовані у безпосередній близькості від військових цілей (правило 24; Керівні принципи з питання про переміщення осіб усередині країни, принцип 7(3)(b), принцип 15(a)). У випадках, коли для забезпечення безпеки цивільного населення або через військову необхідність необхідно провести переміщення цивільного населення, повинні бути вжиті всі можливі заходи для того, щоб відповідні цивільні особи були забезпечені задовільними умовами проживання (правило 131; Керівні принципи з питання про переміщення осіб усередині країни, принцип 7(2)). Окрім цього, необхідно забезпечити захист цивільного майна, а також забезпечити компенсацію за використання або пошкодження цього майна (правило 52, правило 133).

Опитного (на контрольованій Урядом території) та Південного (розташованого у так званій «сірій зоні») повідомили представникам ММПЛУ, що вони хотіли б переїхати до безпечнішого місця, але органи влади не запропонували їм альтернативного помешкання²¹.

24. Протягом звітного періоду в районах, що постраждали від конфлікту, було задокументовано 10 інцидентів, внаслідок яких пошкодження отримали об'єкти інфраструктури водопостачання²². Насосна станція першого підйому Південно-Донбаського водогону²³ була обстріляна тричі, що призвело до пошкодження будівель та транспортних засобів. Вона також тричі потрапила під вогонь зі стрілецької зброї. Неодноразові обстріли Донецької фільтрувальної станції²⁴ протягом 3-5 листопада пошкодили резервну трубу для постачання хлору. Пряме ушкодження основної труби або будь-якого з 900-кілограмових балонів з хлором, що знаходяться на станції, могло б призвести до смерті не лише співробітників станції, але й усіх осіб в радіусі 200 метрів, а також призвести до припинення водопостачання для приблизно 350 тисяч осіб з обох сторін лінії зіткнення і завдати руйнівних наслідків для довкілля²⁵. 5 листопада під численні обстріли потрапила Верхньокальміуська фільтрувальна станція, на якій зберігається 100 тон хлору та яка забезпечує очищення води для 800 тисяч осіб. Якщо б внаслідок цих обстрілів у атмосферу потрапив хлор, це мало б «руйнівні наслідки» для населення міст Донецьк, Макіївка та Авдіївка²⁶. Це не перший випадок, коли обстріли таких об'єктів інфраструктури створювали загрозу для життя людей та для довкілля²⁷. УВКПЛ звертає увагу, що життєво важливі об'єкти цивільної інфраструктури (такі як об'єкти інфраструктури водопостачання) потребують спеціального захисту, та закликає усі сторони бойових дій дотримуватися зобов'язань, взятих на себе у Мінську 19 липня 2017 року, щодо створення «зон безпеки» навколо Донецької фільтрувальної станції та Насосної станції першого підйому Південно-Донбаського водогону.

25. Бойові дії також продовжили створювати загрозу для промислових об'єктів, де зберігаються небезпечні матеріали, потрапляння яких в атмосферу або воду може призводити до серйозних наслідків для довкілля та цивільних осіб, що проживають біля цих об'єктів. Наприклад, на фенольному заводі у Новгородському (на території, контрольованій Урядом), необхідно раз на два тижні проводити технічні роботи з обслуговування колектору мулу. Водночас, протягом минулого року такі роботи та ремонт проводити було неможливо через відсутність гарантій безпеки для «вікна тиші»²⁸. Слід підкреслити, що у випадку пошкодження дамби навколо колектора є ризик потрапляння токсичних рідких відходів до річок Кривий Торець та Сіверський Донець, що є основними джерелами води в Донбаському регіоні²⁹. 9 листопада Спільним центром з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін було досягнуто домовленості про надання гарантій безпеки для «вікна тиші» і було розпочато

²¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

²² Див. Звіти про інциденти Кластеру WASH (вода, санітарія та гігієна), №№ 81-93, доступні за посиланням: <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/documents/bundles/46705>.

²³ Насосна станція першого підйому Південно-Донбаського водогону розташована між контрольованими озброєними групами селами Василівка та Крута Балка у безпосередній близькості до лінії зіткнення.

²⁴ Донецька фільтрувальна станція розташована у так званій «сірій зоні» приблизно за 15 км на північ від м. Донецька: між підконтрольною Уряду Авдіївкою та контрольованою озброєними групами Ясинуватою.

²⁵ Див. Прес-реліз «Експерти ООН попереджають про загрозу хімічної катастрофи та ризики для безпеки водних ресурсів в зв'язку з ескалацією конфлікту на сході України», Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання про несприятливі наслідки незаконних перевезень та захоронення токсичних і небезпечних продуктів та відходів для здійснення прав людини та Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, 10 листопада 2017 року.

²⁶ Див. Прес-реліз «Експерти ООН попереджають про загрозу хімічної катастрофи та ризики для безпеки водних ресурсів у зв'язку з ескалацією конфлікту на сході України», доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22382&LangID=E>.

²⁷ Див., наприклад, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункти 29-30, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, пункт 18.

²⁸ «Вікно тиші» – це місцева домовленість про дотримання режиму припинення вогню протягом визначеного періоду часу.

²⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

ремонтні роботи. УВКПЛ нагадує, що необхідно звернути особливу увагу та вживати спеціальних заходів для уникнення нападів і завдання шкоди об'єктам, що містять небезпечні речовини та матеріали, а також для захисту довкілля від масштабної, довгострокової та серйозної шкоди. УВКПЛ закликає сторони, що беруть участь у бойових діях, провести переговори про належні заходи для забезпечення безпеки, які створять умови для здійснення регулярного технічного обслуговування та проведення необхідного ремонту об'єктів фенольного заводу.

В. Жертви серед цивільного населення

26. У період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року УВКПЛ зафіксувало 87 цивільних жертв, пов'язаних з конфліктом, у 44 населених пунктах України: 15 загиблих (14 чоловіків і 1 хлопчик) та 72 поранених (42 чоловіків, 19 жінок, 10 хлопчиків та 1 дівчинка)³⁰. Це на 48 відсотків менше, ніж у попередньому звітному періоді (з 16 травня до 15 серпня 2017 року), протягом якого було зафіксовано 168 жертв серед цивільного населення (26 загиблих та 142 поранених).

27. Основною причиною зменшення кількості жертв серед цивільного населення є скорочення кількості жертв, спричинених обстрілами та використанням СЗЛЮ³¹. Ця тенденція спостерігається постійно починаючи з травня 2017 року. У період з серпня до жовтня ця кількість зменшилася в чотири рази у порівнянні з періодом з травня до липня (у середньому 11 та 42 жертв на місяць відповідно). УВКПЛ також зауважило зростання різниці між кількістю жертв серед цивільного населення, викликаних обстрілами та використанням СЗЛЮ, на території, підконтрольній озброєним групам, та контрольованій Урядом території. У період з травня до липня 2017 року це співвідношення становило 2:1, а у період з серпня до жовтня воно зросло до 10:1 (29 випадків на територіях, підконтрольних озброєним групам, та три випадки на контрольованій Урядом території)³². Загалом від мін, снарядів, що не розірвалися, мін-пасток та СВП постраждали 52 цивільні особи, причому, 20 випадків (38.5 відсотків) трапилися в інцидентах, пов'язаних з мінами, а 32 з них (61.5 відсотків) були наслідком необережного поводження або знешкодження снарядів, що не розірвалися, або застосування ручних гранат в особистих конфліктах.

³⁰ УВКПЛ досліджувало повідомлення про жертви серед цивільного населення шляхом вивчення широкого кола різних джерел інформації, оцінюючи при цьому їх достовірність та надійність. Під час документування та аналізу кожного інциденту УВКПЛ ретельно перевіряє інформацію про жертви з якомога ширшого переліку джерел, зокрема, відкритих доповідей ОБСЄ, свідчень очевидців, жертв та інших осіб, які безпосередньо постраждали від певного інциденту, учасників бойових дій, лідерів громад, медичного персоналу та інших джерел. У деяких випадках висновки можливі лише після декількох тижнів або місяців вивчення ситуації. Це може означати, що окремі висновки щодо жертв серед цивільного населення з часом можуть бути переглянуті з урахуванням нововиявленої інформації. УВКПЛ не стверджує, що статистичні дані, представлені у цій доповіді, є повними. Дані стосовно жертв серед цивільного населення можуть бути заниженими через труднощі зі збором інформації, зокрема, через відсутність доступу до окремих географічних районів протягом певних проміжків часу.

³¹ Стрілецька зброя і легке озброєння.

³² УВКПЛ не має можливості чітко визначити, яка сторона конфлікту несе відповідальність за конкретні жертви серед цивільного населення, спричинені обстрілами та використанням стрілецької зброї та легкого озброєння. УВКПЛ може лише розподілити ці жертви за підконтрольністю території, на якій сталися конкретні жертви.

Жертви серед цивільного населення у період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року									
	Обстріли (міномети, гармати, гаубиці, РСЗВ і танки)			Стрілецька зброя та легке озброєння			Міни, снаряди, що не розірвалися, міни-пастки і СВП		
	Вбито	Поранено	Всього	Вбито	Поранено	Всього	Вбито	Поранено	Всього
Донецька область (всього)	1	17	18	2	11	13	6	22	28
Підконтрольні Уряду території		2	2		4	4	2	10	12
Території, контрольовані озброєними групами «Сіра зона»	1						1		1
Луганська область (всього)		2	2	2		2	3	13	16
Підконтрольні Уряду території				1		1		4	4
Території, контрольовані озброєними групами «Сіра зона»		2	2	1		1	2	9	11
							1		1
Черкаська область							1	2	3
Дніпропетровська область								5	5
Загалом	1	19	20	4	11	15	10	42	52
Частка від загальної кількості			23,0			17,2			59,8

28. Загальний рівень кількості жертв серед цивільного населення у 2017 році відповідає рівню 2016 року. Так, у період з 1 січня до 15 листопада 2017 року УВКПЛ задокументувало 544 жертви серед цивільного населення, пов'язаних з конфліктом: 98 загиблих та 446 поранених. Це на 3,6 відсотки більше, ніж за той самий період 2016 року, коли було зафіксовано 525 цивільних жертв (87 загиблих та 438 поранених).

29. За весь період конфлікту (з 14 квітня 2014 року до 15 листопада 2017 року) було вбито щонайменше 2523 цивільні особи: 1399 чоловіків, 837 жінок, 91 хлопчик та 47 дівчат, а також 149 дорослих, стать яких невідома. Окрім цього, 298 цивільних осіб, у тому

числі 80 дітей, загинули внаслідок падіння літака «МН-17» 17 липня 2014 року. Загальна кількість цивільних осіб, які були поранені у зв'язку з конфліктом, оцінюється на рівні 7-9 тисяч осіб.

30. Загалом з 14 квітня 2014 року до 15 листопада 2017 року УВКПЛ задокументувало 35081 жертв, пов'язаних з конфліктом, серед цивільного населення, українських військових та членів озброєних груп. Ця кількість включає 10303 загиблих та 24778 поранених³³.

С. Зниклі безвісти та виявлення людських останків

31. Початок бойових дій у квітні 2014 порушив процеси роботи систем документування безвісно зниклих осіб на сході України. Хоча зусилля з документування були в основному відновлені і на території, контрольованій Урядом та території, контрольованій озброєними групами, вже понад три роки не відбувається ефективного обміну даними судово-медичних експертиз (такою, як зразки ДНК та антропометричні дані) через лінію зіткнення. Станом на 15 листопада 2017 року проект Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який передбачає створення комісії з питань осіб, зниклих безвісти, що є винятково важливим для виконання Україною своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом³⁴, досі розглядається Верховною Радою України³⁵.

³³ Ця оцінка УВКПЛ є консервативною, оскільки базується виключно на наявних даних. Загальна кількість включає: жертви серед Збройних Сил України за даними органів державної влади України; 298 пасажирів та членів екіпажу рейсу «МН-17»; жертви серед цивільного населення на підконтрольній Уряду території, відповідно до інформації, наданої місцевою владою та управліннями Національної поліції у Донецькій і Луганській областях; а також жертви серед цивільного населення і членів озброєних груп на територіях, що контролюються «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», згідно з даними, що були надані озброєними групами, так званою «місцевою владою» та місцевими закладами охорони здоров'я. Ці дані є неповними через відсутність інформації щодо окремих географічних районів і проміжків часу, а також через загальну нестачу інформації, особливо щодо кількості жертв серед військових. Дані щодо поранених є неповними. Зростання показників кількості людських жертв за різні звітні періоди не обов'язково означає, що кількість жертв збільшилась саме протягом цього звітного періоду – окремі випадки могли статися раніше, але були задокументовані лише під час певного звітного періоду.

³⁴ МКЧХ, Правила звичасового міжнародного гуманітарного права, Правило 117.

³⁵ Починаючи з 7 червня 2017 року, коли Комітет Верховної ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин видав свій висновок щодо двох законопроектів, жодного прогресу в їх розгляді досягнуто не було.

32. Відтак, реальні можливості перевірити дані про зниклих безвісти, які надаються Урядом (від 865³⁶ до 1,476³⁷ осіб) та озброєними групами (за інформацією «уповноваженого з прав людини» «Донецької народної республіки», станом на 10 листопада 2017 року таких осіб було 509³⁸). За оцінками МКЧХ, станом на 22 серпня кількість осіб, зниклих безвісти у зв'язку з конфліктом, оцінювалася у 1000-1500³⁹.

33. УВКПЛ вважає, що багато з тих, хто вважається зниклими безвісти, можуть бути загиблими, а їх тіла було або не знайдено або не ідентифіковано. Окрім цього, УВКПЛ не виключає, що окремі особи, які вважаються зниклими безвісти, можуть бути живими та утримуватися під вартою без зв'язку із зовнішнім світом як на контрольованій Урядом території, так і на території, контрольованій озброєними групами. Винятково важливою умовою для встановлення місцезнаходження осіб, зниклих безвісти, є надання незалежним міжнародним спостерігачам повного і безперешкодного доступу до усіх місць тримання під вартою, у тому числі тих, які знаходяться на контрольованих озброєними групами територіях.

D. Позасудові страти, вбивства, позбавлення волі, насильницькі зникнення, катування і жорстоке поводження та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

1. Позасудові страти і вбивства

34. УВКПЛ продовжило отримувати та перевіряти повідомлення про позасудові страти та умисні вбивства цивільних осіб, українських військовослужбовців та осіб, пов'язаних з озброєними групами. Ці повідомлення переважно стосуються подій, що мали місце у 2014 році, але також і в 2015-2017 роках. Вони свідчать про те, що безкарність за серйозні порушення і зловживання міжнародним правом прав людини і порушення міжнародного гуманітарного права у зоні конфлікту залишається поширеною. Члени сімей потерпілих та свідки, з якими представники ММПЛУ проводили інтерв'ю, часто не дають згоди на публічне розголошення таких випадків через побоювання щодо відплати або переслідування.

35. Наприклад, цивільна особа, яка брала участь у «референдумі щодо статусу Донецької народної республіки» у травні 2014 року, зникла безвісти після того, як українські військові, у тому числі члени добровольчого батальйону «Айдар», повернули собі контроль над територією. Тіло цього чоловіка зі слідами вогнепальних поранень голови було знайдено у листопаді 2014 року. Його сім'ї не відомо про жодне розслідування обставин його смерті⁴⁰. В іншому випадку у липні 2016 року було знайдено тіло чоловіка зі слідами вогнепальних поранень поблизу його будинку у селі на контрольованій озброєними групами території Луганської області. Попереднього вечора сусіди чули три вогнепальні постріли. Поблизу розташований контрольно-пропускний пункт озброєних груп, службу на якому несуть члени батальйону «Брянка СРСР». «Міліція» «Луганської народної республіки» задокументувала смерть чоловіка, але, як повідомляється, не змогла встановити винних⁴¹.

³⁶ Станом на 15 листопада, за інформацією Головного управління Національної поліції в Донецькій області.

³⁷ Станом на 15 листопада, за інформацією Національної поліції України.

³⁸ Від «Луганської народної республіки» такої інформації немає.

³⁹ <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2290807-krasnyj-krest-razyskivaet-640-propavsih-bez-vesti-na-donbasse.html>.

⁴⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁴¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

2. Незаконне та свавільне позбавлення волі, насильницькі зникнення і викрадення

“Коли ти, нічого не розуміючи, сидиш у тому підвалі, ти очікуєш щоночі, що хтось прийде, забере тебе, вб’є і закопає десь в лісі так, що ніхто тебе ніколи не знайде. І це єдине про, що ти можеш думати.”

- Жертва утримання під вартою без зв’язку із зовнішнім світом (*incommunicado*).

36. УВКПЛ продовжило документувати випадки тримання під вартою без належної реєстрації, коли перед переведення особи до офіційного місця тримання під вартою вона протягом певного строку тримається під вартою без зв’язку із зовнішнім світом. Така практика підвищує ймовірність застосування катувань та жорстокого поводження з метою отримання зізнань. Випадки, відображені в цьому звіті, сталися до початку звітного періоду, однак були задокументовані лише тепер.

37. Наприклад, 16 квітня 2015 року колишнього члена озброєної групи було затримано в його будинку озброєними чоловіками в балаклавах. Не назвавши себе і не пред’явивши ордер на обшук, вони побили і погрожували йому, а також провели обшук його будинку. Вони відвезли його до підвалу будівлі (на його думку, розташованої на околицях м. Покровська (колишня назва – Красноармійськ), де протягом одного тижня він утримувався під вартою без зв’язку із зовнішнім світом. Весь цей час його тримали в незручному сидячому положенні прикутим до металевого сейфу. Його допитували і катували: на обличчя лили воду змушуючи захлинатися, застосували електричний струм, били по спині та нирках. Кати змусили його підписати документи та зняли на відеокамеру його «зізнання». 21 квітня 2015 року його перевели до будівлі управління СБУ в Краматорську, де йому дали додаткові папери на підпис. У листопаді 2015 року він був засуджений за сприяння терористичній організації⁴².

38. 10 січня 2015 року чотири озброєні чоловіки зупинили жителя м. Покровська в його автомобілі та затримали його. Вони доставили чоловіка до тренувальної бази «Правого сектору» поблизу с. Великомихайлівка (Дніпропетровська область), де його протягом двох днів тримали під вартою в підвалі та били кийком. Потерпілий перебував під вартою без зв’язку із зовнішнім світом (*incommunicado*) до 14 травня 2015 р., протягом цього часу його піддавали жорстокому поводженню. Окрім того став свідком смерті іншого затриманого. Нині триває судовий процес у цій справі⁴³.

39. УВКПЛ занепокоєне відсутністю прогресу у розслідуванні випадків насильницьких зникнень, що сталися у 2014 році. Зокрема, не спостерігається прогресу в розслідуванні обставин зникнення водія вантажного автомобіля 25 липня 2014 року поблизу смт. Катеринівка (колишня назва – Ювілейне) у Луганській області. ММПЛУ нещодавно дізналася, що його паспорт було знайдено у березні 2017 року серед особистих речей військовослужбовця Збройних Сил України⁴⁴. Лише 30 серпня 2017 року Білокуракінській відділ поліції розпочав кримінальне провадження у цій справі за ст.115 Кримінального кодексу України (умисне вбивство).

На території, контрольованій озброєними групами

40. УВКПЛ зафіксувало продовження практики «адміністративних арештів», під час яких особи утримуються під вартою без зв’язку із зовнішнім світом, і їм забороняється контактувати з членами сім’ї та адвокатами. Початковий строк тримання під вартою (30

⁴² Інтерв’ю, проведене ММПЛУ. Нині триває апеляційний розгляд цієї справи.

⁴³ Інтерв’ю, проведене ММПЛУ.

⁴⁴ Інтерв’ю, проведене ММПЛУ.

днів) часто автоматично продовжується на новий термін⁴⁵. УВКПЛ занепокоєне практикою свавільних «адміністративних арештів» та тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, особливо враховуючи відсутність будь-яких процесуальних гарантій захисту прав людини в таких випадках. Окрім цього, УВКПЛ звертає увагу на те, що така практика - тримання особи під вартою без зв'язку із членами сім'ї та адвокатами, ненадання інформації про її місцезнаходження членам сім'ї - може дорівнювати насильницькому зникненню.

41. Наприклад, 29 квітня 2017 року «прикордонники» на контрольно-пропускному пункті озброєних груп затримали двох чоловіків, які їхали до м. Докучаївська. Їх було доставлено до будівлі «управління по боротьбі з організованою злочинністю» («УБОЗ») у м. Донецьку. Обидва чоловіки працювали інспекторами Державної фіскальної служби на території, контрольованій Урядом. Вони перебували під вартою в будівлі «УБОЗ» протягом декількох днів, а потім їх перевели до ізолятора тимчасового тримання під вартою «міліції», де вони утримувалися під «адміністративним арештом» без зв'язку із зовнішнім світом. Членам їхніх сімей не було повідомлено про «арешт», вони дізналися про місцезнаходження чоловіків з інших джерел. Юристу, якого найняли сім'ї потерпілих, відмовили в доступі до затриманих. Починаючи з квітня, кожні 30 днів чоловіків на короткий строк звільняли з-під варти, давали можливість поспілкуватися з членами сім'ї, і негайно після цього «УБОЗ» повторно «затримувало» чоловіків за іншими «обвинуваченнями» та знову поміщало їх під «адміністративний арешт» на 30 днів⁴⁶.

42. 27 лютого 2017 року чоловік і жінка були затримані на одному з блок-постів озброєних груп. Їх тримали там і допитували протягом близько 6 годин. Після цього їх окремо одне від одного доправили до приміщення «МГБ» у м. Донецьк. Жінку знову допитували про роботу її чоловіка. Їй повідомили, що в одній із сумок подружжя «офіцери» виявили вибухові пристрої, через що її чоловіка «обвинувачують» у «шпіонажі». Після підписання «протоколу допиту», жінку відпустили. Виходячи з приміщення вона побачила свого чоловіка, який сидів в іншому кабінеті. Його зіниці були неприродно розширені. Через 10 днів їй зателефонував «офіцер» «МГБ», який сказав, що її чоловік перебуває під «адміністративним арештом». Через 30 днів адвокат, якого найняла жінка, пояснив їй, що її чоловіка обвинувачують у «шпигунстві» і що йому загрожує 20 років позбавлення волі. Згідно наявної інформації станом на 15 листопада 2017 року цей чоловік, утримувався у Донецькому СІЗО, втім дружина не бачила його від дня затримання⁴⁷.

43. УВКПЛ продовжило фіксувати випадки насильницьких зникнень. 31 серпня 2017 року зник юнак, який переносив за гроші багаж людей, які пішки переходять через контрольний пункт в'їзду-виїзду у Станиці-Луганській. Він з багажем перетнув контрольований урядовими силами контрольно-пропускний пункт, але на контрольному пункті озброєних груп «Луганської народної республіки» його зупинили та забрали паспорт. Незважаючи на запити членів його сім'ї, місцезнаходження та доля юнака залишаються невідомими⁴⁸.

44. 25 серпня 2017 року в м. Макіївці співробітники «міністерства державної безпеки» забрали чоловіка з його дому до місцевого «відділку поліції». Там його тримали під вартою як мінімум протягом двох днів. Востаннє члени сім'ї спілкувалися з ним телефоном 27 серпня 2017 року. Представники «поліції» повідомили членам сім'ї, що чоловіка було поміщено під «адміністративний арешт» і відмовили у можливості побачитися або поговорити з ним. Вірогідно, «арешт» пов'язаний із політичними

⁴⁵ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, пункти 43-45.

⁴⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁴⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁴⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ; зустріч, проведена ММПЛУ 15 вересня 2017 року.

поглядами чоловіка, адже він відкрито виступав за єдність України і критикував «Донецьку народну республіку» та Російську Федерацію⁴⁹.

45. УВКПЛ занепокоєне відсутністю прогресу у реагуванні на порушення прав людини, вчинені членами озброєних груп на ранніх етапах конфлікту. Наприклад, 1 липня 2015 року люди бачили, як троє озброєних чоловіків із шевронами батальйону «Восток» витягали непритомного чоловіка із очевидними травмами на голові та торсі із його квартири. Ці троє поклали чоловіка в машину. Станом на 15 листопада 2017 року його місцезнаходження залишалося невідомим.

46. УВКПЛ звертає увагу, що насильницькі зникнення не лише становлять серйозне порушення права на життя, свободу і особисту недоторканість, але й «нерозривно пов'язані» із поведженням, що дорівнює тортурам або іншим жорстоким, нелюдським чи принижуючим гідність, видам поведження і покарання.

3. Катування та жорстоке поведження

“Якщо ти будеш поводитися добре і скажеш все, як треба – тебе ніхто не чіпатиме. Якщо ти будеш пручатися, ми направимо Правий Сектор до тебе додому. Сина твого зроблять калікою, жінку зустрінуть дорогою додому. А тебе ми накачаємо наркотиками так, що ти перетворишся на овоч.”

- Кат своїй жертви.

47. Протягом звітнього періоду УВКПЛ продовжило отримувати повідомлення, які свідчать про те, що зберігається практика катувань та жорстокого поведження з особами, яких підозрюють у належності до озброєних груп або інших видах зв'язку з ними, щоб змусити таких осіб визнати свою вину⁵⁰. Окрім того, у декількох випадках українські військові, затримані за підозрою у кримінальних правопорушеннях, зазнали тортур, що змусили їх свідчити проти себе. УВКПЛ глибоко занепокоєне тим, що кримінальні провадження за повідомленнями про катування відкриваються рідко, а коли навіть їх формально розпочинають, вони не проводяться ефективно. Адвокати захисту також часто не піднімають питання про катування. Це може бути пов'язано із залякуваннями або із прагненням отримати для своїх підзахисних м'якший вирок.

48. Наприклад, у серпні 2015 року у двох непов'язаних між собою випадках співробітники СБУ затримали двох жителів Харківської області, звинувативши їх у підтримці «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» і плануванні диверсійно-підривної діяльності. Обидвох потерпілих привезли до будівлі управління СБУ в області, де їх катували (били, викручували руки за спиною, імітували страти та погрожували насильством проти членів їх сімей), поки вони не підписали заяви про визнання вини. Хоча їх забрали до лікарні, співробітники СБУ наказали лікарям не документувати їхніх травм та тілесних ушкоджень. Один з потерпілих попросив адвоката не повідомляти про катування під час судових засідань, маючи побоювання щодо помсти. Потерпілий сказав лікарям у слідчому ізоляторі (СІЗО), що він отримав травми під час падіння з дерева. Обидва потерпілих досі перебувають під вартою, судові процеси над ними тривають⁵¹.

49. В іншому випадку 16 червня 2016 року два чоловіки у балаклавах напали на жертву поблизу її квартири. Потерпілий вибіг на вулицю, де його чекали ще двоє. Його

⁴⁹ Приблизно сім місяців до цього жертву звільнили з роботи у міській лікарні Макіївки через проукраїнські погляди.

⁵⁰ До цієї доповіді включено не всі інциденти, задокументовані УВКПЛ протягом звітнього періоду. Мета такого підходу – забезпечити найвищий стандарт захисту жертв через суворе дотримання принципів конфіденційності та інформованої згоди.

⁵¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

вдарили по голові, а коли він впав на землю, душили та били по голові ногами. На нього надягли наручники, заштовхали в мікроавтобус та протягом 30-40 хвилин везли в невідомому напрямку. Коли мікроавтобус зупинився, співробітник управління СБУ в Харківській області допитав потерпілого про його знайомих, які стали членами озброєних груп «Донецької народної республіки». Не задовольнившись відповідями, співробітники СБУ душили жертву, били руками й ногами, погрожуючи насильством проти членів його сім'ї. Коли потерпілий погодився співпрацювати, співробітники СБУ сказали, що його відвезуть до кордону між Росією та Україною та затримують за «контрабанду зброї». На кордоні один зі співробітників вдарив потерпілого ножом в п'ятку, щоб він не міг втекти. Після цього потерпілого привезли до будівлі управління СБУ в Харківській області та змусили прочитати, запам'ятати і повторити на відеокамеру заяву про визнання вини. Нині триває судовий провадження у справі жертви за звинуваченням у «тероризмі» і «посяганні на територіальну цілісність та недоторканість України». Військовий прокурор Харківського гарнізону розпочав розслідування його заяви про тортури, втім катам чоловіка не було пред'явлено жодних підозр або обвинувачень⁵².

50. У ще одному випадку військовослужбовці Збройних Сил України затримали чоловіка в його будинку в листопаді 2016 року. Вони наставили на нього зброю й обшукали, побили його, що призвело до тривалих больових відчуттів, а також застосували проти нього удушення й електричний струм. Вони змусили його зізнатися на відеокамеру в тому, що він надавав озброєним групам інформацію про позиції українських військових. Після цього його перевезли до будівлі управління СБУ в м. Северодонецьку, де його допитали без адвоката і змусили підписати необхідні документи, перш ніж надати доступ до необхідної медичної допомоги. Після цього його перевезли до лікарні, але співробітники СБУ шляхом погроз наказали йому не скаржитися на жорстоке поводження. Його звинувачують у тому, що він надавав озброєним групам інформацію про Збройні Сили України, і нині триває судовий розгляд його справи⁵³.

51. УВКПЛ також спостерігало за справами українських військових, які заявили про застосування до них катування тортур під час перебування під вартою під вартою у зв'язку з кримінальними обвинуваченнями⁵⁴. 30 жовтня 2014 року військовослужбовець добровольчого батальйону «Кіровоград» спільно з п'ятьма товаришами по службі були затримані групою з 20 озброєних чоловіків. Протягом трьох днів потерпілого тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом в одиночній камері у підвалі будівлі управління СБУ в Краматорську. Декілька разів на ніч його катували, змушуючи надати свідчення про його командирів. Жертву били, у тому числі кийками, прив'язували до спортивних брусів і у всякому положенні били та катували електричним струмом. На третю ніч кати, зв'язали руки потерпілого за спиною, щільно закрили його очі та рот клейкою стрічкою, що викликало біль, штовхнули його на підлогу та били ногами. Він втрачав свідомість і захлинався власною кров'ю. Побиття продовжувалося, поки військовий не погодився «надати свідчення». Йому наказували, що говорити в суді, та змусили підписати документи. Співробітники СБУ, які привели його на судові засідання, погрожували, що якщо він буде просити забезпечити йому адвоката або поскаржиться, то його продовжать «лікувати» у підвалі. У присутності двох озброєних співробітників СБУ в масках суддя помістив військового під варту строком на два місяці без оголошення суті підозри⁵⁵. Тілесні ушкодження на тілі жертви були пізніше задокументовані у лікарні та СІЗО. Незважаючи на його письмові скарги про незаконне тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом та тортури, а також те, що суд двічі наказував Генеральній прокуратурі України провести судово-медичну експертизу щодо природи та ступеню тілесних

⁵² Інтерв'ю, проведені ММПЛУ; моніторинг судових засідань 15 вересня та 30 жовтня; зустріч, проведена ММПЛУ 5 вересня 2017 року.

⁵³ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁵⁴ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁵⁵ Пізніше проти жертви було висунуто обвинувачення, а 28 квітня 2017 року Костянтинівський міський суд засудив його до 10 років позбавлення волі за статтями 187(2), 189(3), 263(1) та 410(1) Кримінального кодексу. Він подав апеляцію на вирок.

ушкоджень, виявлених на тілі жертви, та розслідувати обставини його затримання, жодного прогресу у цьому розслідуванні немає⁵⁶.

На території, контрольованій озброєними групами

52. Жертви катувань, що проживають на території, підконтрольній озброєним групам, зазвичай не повідомляють про такі факти і рідко дають згоду на їх оприлюднення через побоювання щодо переслідувань через такі скари та прямі погрози, що їм надходять⁵⁷. Якщо про такі факти повідомляється, це зазвичай відбувається через тривалий час після того, як ці факти мали місце.

53. УВКПЛ зафіксувало справу російського блогера⁵⁸, якого було затримано з дружиною у них вдома в м. Донецьку 27 вересня 2017 року озброєними чоловіками в камуфляжі. Під час затримання його побили та зламали ногу. Один з нападників також душив чоловіка. Чоловіки доставили подружжя до будівлі «УБОЗ» і протягом декількох годин допитували окремо. Протягом цього часу медична допомога їм не надавалася. Жінку було звільнили з-під варти того ж вечора, а чоловіка змусили підписати «протокол» про те, що застосовано він поміщений під «адміністративний арешт» та обвинувачується в участі в терористичній організації. Його було звільнено з-під варти 2 листопада 2017 року⁵⁹.

54. Протягом звітнього періоду УВКПЛ збирало та перевіряло інформацію, про використання озброєними групами як місця утримання під вартою.⁶⁰ Починаючи як мінімум з 2016 року, ця будівля використовувалася «міністерством державної безпеки» та «УБОЗ» «Донецької народної республіки» для тримання під вартою чоловіків і жінок, яких «підозрюють» у «державній зраді», «диверсійно-підривній діяльності» або співпраці із СБУ. За наявною інформацією у цьому приміщенні також утримувалися деякі члени озброєних груп «Донецької народної республіки». Строки перебування під вартою там становили від декількох годин до понад року. У будівлі є камери, приміщення до яких є методом покарання (наприклад, така, в якій можна лише сидіти, або така, в якій можна лише стояти), а також «кабінет спостереження», звідки ведеться цілодобове спостереження за всіма камерами. Охоронці мають камуфляжну форму без знаків розрізнення та озброєні автоматами АК-47. Для того, щоб затримані перебували у стані виснаження, охоронці змушують їх постійно виконувати фізичну роботу⁶¹.

4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

“Ми приведемо сюди твою дочку і виграємо її усіма можливими способами.”

- Силовики в'язневi під час допиту.

55. УВКПЛ продовжило документувати випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом – більшість з них мали місце на ранніх стадіях конфлікту (у 2014-2015 роках), втім жертви повідомили про них лише нещодавно, після того як стали почуватися безпечніше та змогли отримати доступ до певних інструментів захисту. Ці випадки підтверджують зафіксовану раніше тенденцію використання сексуального

⁵⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁵⁷ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁵⁸ Див. також пункт 105 нижче.

⁵⁹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁶⁰ «Ізоляція» спочатку була індустріальною спорудою у м. Донецьку, а потім (ще до початку конфлікту) в ній було створено арт-простір. У травні 2014 р. її було захоплено озброєними групами, які почали використовувати її як неофіційне місце тримання під вартою, де затриманих катували. УВКПЛ раніше вже повідомляло про порушення прав людини, що були скоєні в цьому місці.

⁶¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

насильства як форми катування або як засіб примусу особи до виконання дій які, яких вимагають нападники⁶². Окремі ілюстративні приклади описано нижче.

56. 28 вересня 2017 року, озброєні люди в камуфляжній формі зняли цивільного з автобуса на внутрішньому блок-пості посилаючись на те, що фото, розміщені на його сторінці у соціальних мережах вказують на його зв'язок із озброєними групами. Його відвезли до відділку поліції у Кременній, де його змусили роздягнутися до спідньої білизни і так стояти протягом двох годин у холодній кімнаті, поки якісь люди заходили і виходили з неї. Чоловіку погрожували зґвалтуванням та лякали, що передадуть його батальйону «Азов». За відсутності адвоката він був змушений підписати пояснення, надруковане слідчим, в якому йшлося про те, що він був членом озброєних груп. Наступного дня його звільнили.⁶³

57. У грудні 2014 р. сім чоловіків у масках, озброєні автоматами, деякі з яких були членами добровольчого батальйону, увірвалися до приватного будинку у місті поблизу лінії зіткнення. Один з нападників приставив ножа до шиї потерпілої, яка була на восьмому місяці вагітності, та пригрозив перерізати їй горло, якщо вона кричатиме. Він зв'язав її руки і ноги мотузкою та притулив їй до рота ганчірку, просякнуту машинним маслом, через що вона почала задихатися. Він також водив дулом автомата по животу, погрожуючи вистрілити в ненароджену дитину. Поки один з чоловіків запитував, де знаходяться гроші та цінні речі, інший скоїв сексуальне домагання, торкаючись грудей та статевих органів дівчини під одягом, а третій чоловік погрожував їй груповим зґвалтуванням. В цей час цього потерпіла чула крики своїх батьків з іншої кімнати, що завдавало жінці додатковий біль та посилювало страх від погроз. Після того, як чоловіки забрали всі цінні речі та гроші, вони пригрозили вбити всю сім'ю, якщо ті заявлять про злочин. Нині триває суд над нападниками⁶⁴.

На території, контрольованій озброєними групами

58. 31 травня 2014 року поблизу м. Луганська п'ять членів озброєних груп в балаклавах та з автоматами викрали та помістили під варту двох цивільних. Чоловіків доставили до наметового табору та розділили. Одного з потерпілих, який був відомий своїми проукраїнськими поглядами, завели в намет, де інші члени озброєних груп били його та імітували страту, після чого провели допит. У певний момент член озброєної групи, який проводив допит, вдарив потерпілого ногою по статевим органам, що дуже спричинило дуже сильний біль та призвело до хронічної травми. Декілька осіб, у тому числі одна жінка, також били потерпілого металевим прутом, обмотаним ганчіркою. Кати змусили жертву відкрити його сторінки у соціальних мережах, після чого знову били по різним частинам тіла, зокрема, по нирках та потилиці. Другій жертві погрожували, що «його молодша сестра може не повернутися додому ввечері» – вони знали місце її навчання та час, в який вона повертається додому. Жертви також чули, як чоловік, озброєний пістолетом, запитував у охоронців, чи можуть його друзі зґвалтувати «затриманих»⁶⁵.

5. Доступ до місць тримання під вартою

59. На контрольованій Урядом території УВКПЛі загалом продовжувало користуватися безперешкодним доступом до офіційних місць тримання під вартою. Представники УВКПЛі мали можливість проводити конфіденційні інтерв'ю (відповідно до міжнародних стандартів) з особами, що перебувають під вартою в СІЗО в Бахмуті, Вінниці, Житомирі, Маріуполі, Миколаєві, Одесі, Старобільську, Харкові та Херсоні, а також спілкуватися із ув'язненими у виправних колоніях у Миколаївській, Одеській та

⁶² Див. Доповідь УВКПЛі про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні (14 березня 2014 року – 31 січня 2017 року).

⁶³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁶⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁶⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

Харківській областях. Водночас, УВКПЧ стикнулося із невинуватими затримками у доступі до окремих осіб у Дніпрі та Києві. В Харкові УВКПЧ протягом трьох місяців не дозволяли провести конфіденційне інтерв'ю із одним з підслідних СБУ, доступ до інших осіб, підслідних цій установі відбувався із затримками.

60. Як у «Донецькій народній республіці» так і в «Луганській народній республіці» УВКПЧ було відмовлено в доступі до осіб, що утримувалися під вартою.. Враховуючи наявну інформацію про ситуацію в таких установах, яку ММПЛУ одержує з першоджерел, відмови в такому доступі зайвий раз підтверджують наявність підстав для серйозного занепокоєння щодо умов тримання під вартою в таких місцях, продовження практик, що порушують права людини, в тому числі, катувань та жорстокого поводження.

6. Умови тримання під вартою

61. На контрольованій Урядом території представники ММПЛУ під час візитів зауважили, що загальні умови у деяких місцях несвободи не відповідають міжнародним стандартам, зокрема, Правилам Мандели⁶⁶. Гострою проблемою залишається питання доступу до медичної допомоги, особливо для осіб, що утримуються в СІЗО у зв'язку з конфліктом. Проблеми, на які найчастіше скаржилися особи, що утримуються під вартою, включали: відмови в наданні медичної допомоги⁶⁷; незабезпечення або неспроможність забезпечити спеціалізовану медичну допомогу (наприклад, консультації невропатолога, ендокринолога, хірурга або гінеколога) чи спеціальне медичне обстеження незважаючи на неодноразові запити⁶⁸; непроведення регулярних медичних оглядів або необхідних рентгенів⁶⁹; та ненадання медичної допомоги через відсутність базових медикаментів у СІЗО⁷⁰ або неспроможність забезпечити доступ до антиретровірусної терапії для ВІЛ-позитивних утриманців⁷¹. Ці висновки засновані на інтерв'ю, які ММПЛУ провела із особами, що перебувають під вартою у зв'язку з конфліктом, водночас Підкомітет Організації Об'єднаних Націй із запобігання катуванням, що звернув увагу на ці самі порушення, дійшов висновку, що вони є наслідком системних проблем⁷².

62. Під час інтерв'ю та судових засідань особи, які стверджували, що стали жертвами порушень прав людини та їх адвокати, скаржилися на неповне і несистемне документування тілесних ушкоджень, спричинених тортурами, при поміщенні до СІЗО або ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ), не зважаючи на те, що це вимагається національним законодавством⁷³. Наприклад, ІТТ у м. Краматорську відмовився приймати затриману особу через видимі ознаки жорстокого поводження, але пізніше, коли поліція змусила його написати пояснення про те, що він отримав травми до затримання, його все ж прийняли до ІТТ. Адміністрація ІТТ при цьому не вжила заходів для того щоб перевірки достовірності цього пояснення⁷⁴. Часто медичні працівники про запитують затриманих, чи

⁶⁶ Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 70/175 «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели)», 17 грудня 2015 р.

⁶⁷ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁶⁸ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁶⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁷⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

⁷¹ Моніторинг судового процесу, проведений ММПЛУ 17 жовтня 2017 року.

⁷² САТ/ОР/УКР/3, Візит до України представників Підкомітету із запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність, видам поводження і покарання, що відбувся 19-25 травня та 5-9 вересня 2016 року: спостереження та рекомендації, надані державі-учасниці, пункти 53-56.

⁷³ Наприклад, Наказ Міністерства Внутрішніх справ №638 від 2 грудня 2008 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції 12 лютого 2009 року, вимагає, щоб усі затримані проходили медичний огляд у медичних закладах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я, а також передбачає, що в разі наявності у затриманого скарг на стан здоров'я, співробітники ІТТ мають викликати швидку. В разі виявлення будь-яких видимих тілесних ушкоджень, про них негайно має бути повідомлена прокуратура. Нажаль, спостереження ММПЛУ свідчать, що ці гарантії не завжди спрацьовують, що призводить до неналежної документації ознак тортур на усіх стадіях. Зважаючи на це, ММПЛУ особливо схвалює зусилля Національної поліції України та інших правоохоронних органів, спрямовані на покращення ситуації в цій сфері шляхом навчання персоналу, зокрема з питань застосування Стамбульського протоколу, а також пілотний проект у ІТТ №1 в Дніпропетровській області.

⁷⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

мають вони якісь скарги, замість проведення повного обстеження. У деяких випадках, навіть прифіксації тілесних ушкоджень, персонал СІЗО не видавав копію відповідної медичної довідки на руки затриманому⁷⁵, незважаючи на те, що цього вимагає закон⁷⁶. Як зауважив Підкомітет ООН із запобігання катуванням, затримка або недостатня ретельність медичного обстеження може стати на заваді розслідуванню скарг про катування⁷⁷.

Становище осіб, ув'язнених до початку конфлікту, на контрольованій озброєними групами території

63. УВКПЛ вітає переміщення 19 осіб, ув'язнених до початку конфлікту, з чотирьох виправних колоній⁷⁸, розташованих на контрольованій «Донецькою народною республікою» території до пенітенціарних установ на території, підконтрольній Уряду, що відбулося 14 вересня 2017 року. Переведені в'язні не скаржилися про застосування щодо них тортур або жорстокого поводження. Водночас, у деяких виправних колоніях умови тримання під вартою були поганими, у тому числі йшлося про їжу неналежної якості, недостатній рівень медичної допомоги через брак медичних працівників та медикаментів, а також відсутність належного опалення⁷⁹.

64. Згідно повідомлень ув'язнених, що однією з головних причин, через яку вони просили про переведення, було їх прагнення підтримувати контакт з сім'ями, що ускладнився після початку збройного конфлікту. Хоча в'язні іноді могли робити телефонні дзвінки, між контрольованою Урядом і підконтрольною озброєним групам територією немає поштового сполучення, і членам сім'ї ув'язнених важко перетинати лінію зіткнення. УВКПЛ не було поінформоване про критерії відбору ув'язнених для переведення. Викликає занепокоєння те, що «Донецька народна республіка» відмовляє у задоволенні запитів про переведення осіб, ув'язнених до початку конфлікту, місце проживання яких офіційно зареєстроване на контрольованій Урядом території Донецької області.

65. Навіть ті ув'язнені, які повністю відбули строк покарання або були виправдані судами на контрольованій Урядом території після початку конфлікту, звільнені з-під варти не були. Озброєні групи не визнавали судових рішень, винесених на контрольованій Урядом території, а також не визнавали і не застосовували положення так званого «Закону Савченко»⁸⁰. В результаті, утримання озброєними групами під вартою таких осіб носило свавільний характер⁸¹.

66. Незважаючи на численні запити з боку ув'язнених та адвокаційні заходи ММПЛУ, станом на сьогодні з виправних колоній, що знаходяться на контрольованій «Луганською народною республікою» території, не було переведено жодної особи, ув'язненої до початку конфлікту. З огляду на повідомлення про факти жорстокого поводження, особливо у виправних колоніях у Слов'яносербську та Красному Лучі, які отримує ММПЛУ, ця ситуація викликає глибоке занепокоєння. Окрім скарг на неналежних умов тримання під вартою⁸², до УВКПЛ надходили повідомлення, що в'язнів

⁷⁵ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁷⁶ Спільний Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я № 239/5/104 від 10 лютого 2012 року, згідно з яким медичний персонал СІЗО зобов'язаний надавати затриманому копію довідки, де має бути зазначена інформація про зафіксовані тілесні ушкодження, незалежно від характеру та обставин їх виникнення.

⁷⁷ САТ/ОР/УКР/3, Візит до України представників Підкомітету із запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження або покарання, що відбувся 19-25 травня та 5-9 вересня 2016 року: спостереження та рекомендації, надані державі-учасниці, пункти 34-38.

⁷⁸ Виправні колонії №№ 32 та 97 у Макіївці, № 28 у Торезі та № 52 в Єнакієвому.

⁷⁹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁸⁰ Закон України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення)» №383-VIII від 26 листопада 2015 року.

⁸¹ Відповідно до «Закону Савченко», один день попереднього ув'язнення зараховувався за два дні позбавлення волі при обчисленні судом строку покарання, що могло суттєво скоротити загальний строк позбавлення волі.

⁸² Ув'язнені повідомляли про недостатнє харчування, брак медичної допомоги, перебої з електро- і водопостачанням (вода й електрика були доступні лише дві години на день), відсутність опалення в бараках та

там регулярно б'ють чоловіки в масках, які, вірогідно, є співробітниками «спецназу». Нападники, були в камуфляжі з шевронами, на яких зображено череп в береті та з ножом у зубах⁸³.

III. Відповідальність за порушення прав людини і здійснення правосуддя

A. Відповідальність за порушення прав людини на сході

“Ми тебе зараз уб'ємо і нам за це нічого не буде.”

- Порушники прав людини до своєї жертви.

67. Уряд України зобов'язаний забезпечити доступ жертв порушень прав людини до ефективних засобів правового захисту, в тому числі до відшкодування шкоди, а також щоб такі інструменти належним чином застосовувалися на практиці⁸⁴. Водночас, відповідальність за більшість випадків порушення прав людини у зв'язку з конфліктом досі забезпечено не було. Це стосується як порушень прав людини, вчинених урядовими структурами, так і порушень, відповідальність за які мають понести озброєні групи.

68. Станом на 1 листопада 2017 року Військова прокуратура повідомляла про те, що нею проводиться розслідування 118 злочинів вчинених військовослужбовцями ВСУ та представниками інших законних військових формувань (в тому числі за вбивства цивільних осіб), та/або співробітниками СБУ (у тому числі зловживання владою та фізичне насильство проти затриманих осіб для того, щоб змусити їх визнати вину)⁸⁵. Прокуратура також повідомила, що під її процесуальним керівництвом у 119 подібних справах досудове слідство провадиться Національною поліцією.⁸⁶ Водночас, цілий ряд випадків порушень прав людини які, за наявною інформацією, були вчинені українськими військовими (зокрема, членами спеціальних добровольчих підрозділів) та співробітниками СБУ залишаються нерозслідуваними⁸⁷.

69. Аналогічна ситуація спостерігалася в поліції, що, зокрема, посилаючись на «відсутність складу злочину» не поспішає розслідувати обставини насильницького зникнення жителя Луганської області 14 липня 2014 року, що, згідно наявних даних, вірогідно було скоєне українськими військовими. Лише в травні 2017 року після численних скарг матері зниклого чоловіка було розпочато офіційне розслідування⁸⁸. В іншій справі український військовослужбовець, що обвинувачується у незаконному позбавленні волі іншої людини, поскаржився, що військова прокуратура відмовилася розслідувати його власну заяву про його незаконне утримання під вартою та побиття протягом трьох днів у будівлі управління СБУ в Краматорську. Незважаючи на численні

обмежені можливості підтримувати особисту гігієну (ув'язненим дозволяли приймати душ лише один раз на місяць).

⁸³ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

⁸⁴ Стаття 2(3) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стаття 6 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, стаття 14 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

⁸⁵ Згідно інформації, наданої Військовою прокуратурою, окрім цього, 13 проваджень було призупинено, 124 – закрито, а в 83 справах обвинувальні акти було передано до суду (у 52 справах суди вже винесли обвинувальні вироки).

⁸⁶ Відповідно до інформації, наданої Військовою прокуратурою, на додаток до цього, у 6 випадках кримінальне провадження було призупинено, у 142 проваджень було закрито, а в 243 справах обвинувальні акти було передано до суду (за результатами судового розгляду 150 з них було винесено обвинувальні вироки).

⁸⁷ Наприклад, вбивства Романа Постоленка та Дмитра Шабрацького, *див.* Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, Додаток I, пункти 11-12 та 117-118 відповідно.

⁸⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

скарги, які він подавав починаючи з 2015 року, провадження двічі закривалося і відкривалося повторно, та й досі не принесло жодних результатів⁸⁹.

70. Питання ефективності розслідувань так само залишається проблемою. Наприклад, кримінальне розслідування обставин незаконного тримання осіб у будівлі управління СБУ в м. Харкові триває вже рік без жодного результату, що викликає занепокоєння з приводу реального наміру притягти винних до відповідальності⁹⁰. Так само, військова прокуратура не провела належного розслідування повідомлень осіб, яких тримають під вартою у зв'язку з конфліктом, про катування і жорстоке поводження з боку співробітників управління СБУ в м. Сєвєродонецьку⁹¹. Окрім цього, розслідування обставин насильницького зникнення жителя м. Добропілля (Донецька область) 1 жовтня 2014 року не призвело до жодних результатів. Брат потерпілого зібрав свідчення очевидців, з яких випливає, що злочин вірогідно був скоєний членами добровольчого батальйону «Донбас» за мовчазної згоди СБУ та місцевої поліції. Розслідування цього випадку проводить те саме управління поліції, що могло укривати його вчинення⁹².

71. УВКПЛ глибоко занепокоєне з приводу звільнення з-під варти 6 листопада 2017 року співробітника Державної прикордонної служби України, якого суд першої інстанції визнав винним у вбивстві цивільної особи в 2014 році та засудив до 13 років позбавлення волі⁹³. Звільнення з-під варти відбулося після публічної інформаційної кампанії за участі політичних діячів, які виступили на підтримку обвинуваченого та викривляли факти справи, закликів народних депутатів України до СБУ провести розслідування щодо наявності у суддів, які винесли це рішення, зв'язків з озброєними групами, та перевірити їхні рішення в попередніх справах⁹⁴, а також зустрічі народних депутатів із Генеральним прокурором України⁹⁵. Окрім цього, Президент Порошенко зробив публічну заяву на підтримку обвинуваченого⁹⁶. Такий тиск є прикладом тенденції до втручання в незалежність судової системи та, вірогідно, матиме негативний вплив на інші розслідування серйозних порушень міжнародного права прав людини або міжнародного гуманітарного права, скоєних представниками силових структур.

⁸⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛІУ.

⁹⁰ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 листопада 2016 року до 15 лютого 2017 року, пункт 41 і посилання 37.

⁹¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛІУ. Потерпілий подав скаргу до прокуратури Луганської області, яка передала її військовій прокуратурі Луганського гарнізону. Остання, своєю чергою, направила скаргу потерпілого до СБУ для проведення внутрішнього розслідування. СБУ відповіла потерпілому, що за результатами проведеної перевірки не було виявлено жодних неправомірних дій співробітників Служби безпеки України.

⁹² Інтерв'ю, проведене ММПЛІУ.

⁹³ Обвинувальний вирок, Приморський районний суд в м. Маріуполі, 15 листопада 2016 року, підтриманий Апеляційним судом Донецької області 7 лютого 2017 року, доступний за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64775792>. Обвинуваченого було звільнено з-під варти відповідно до рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 листопада 2017 року про повернення справи та призначення її на новий розгляд в суді першої інстанції, рішення доступне за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70144868>.

⁹⁴ Див. звернення суддів Приморського районного суду в м. Маріуполі до Вищої ради правосуддя про втручання в судочинство, датоване 6 листопада 2017 року, доступне за посиланням: http://www.vru.gov.ua/content/file/2951-0-6-17_.pdf. 1 листопада народний депутат України подав запит до СБУ з вимогою провести перевірку наявності у суддів Приморського районного суду в м. Маріуполі зв'язків з озброєними групами. Окрім цього, приблизно 150 чоловіків, у тому числі старші посадові особи та співробітники Державної прикордонної служби України, члени добровольчого батальйону «Донбас», щонайменше чотири народних депутати та молоді люди в спортивних костюмах з червоною клейкою стрічкою на плечах відвідали засідання Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 2 листопада, окрім того близько 200 чоловіків у військовій формі відвідали засідання 6 листопада. Моніторинг судових засідань, проведений ММПЛІУ 2 листопада і 6 листопада 2017 року.

⁹⁵ 2 листопада депутати Верховної Ради України, які підтримують прикордонника, що обвинувачується у злочині, провели зустріч з Генеральним прокурором України для обговорення цієї справи. http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=218440&fp=20.

⁹⁶ Президент Порошенко зробив заяву на підтримку рішення суду, зазначивши, що «Іноді й сама Вітчизна має брати під захист своїх захисників» (заява доступна за посиланням: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/posts/1136056533195404>).

72. Військова прокуратура продовжила розслідувати порушення прав людини, скоєні на контрольованій озброєними групами території, у тому числі вбивства, свавільне позбавлення волі, катування та жорстоке поводження з українськими військовими та цивільними особами. За її інформацією, було встановлено факти численних порушень частини 2 статті 75 Протоколу I⁹⁷. Також прокуратура повідомляє про те, що було зібрано свідчення понад 1050 осіб, яких озброєні групи свавільно тримали під вартою.

73. Проти осіб, що були членами озброєних груп або іншим чином пов'язаними з ними, продовжили висувати обвинувачення лише на основі їх вірогідної належності або підтримки озброєних груп, а не порушень міжнародного гуманітарного права чи прав людини, які вони могли скоїти⁹⁸. За інформацією, наданою Військовим прокурором, лише проти 11 осіб було висунуто обвинувачення у порушенні правил і звичаїв війни за статтею 438 Кримінального кодексу України⁹⁹.

74. УВКПЛ звертає увагу на вирок та засудження до довічного ув'язнення трьох членів озброєних груп «Донецької народної республіки» за вбивство 16-річного Степана Чубенка в 2014 році, який було винесено 10 листопада 2017 року за відсутності обвинувачених (*in absentia*)¹⁰⁰. Хоча УВКПЛ вітає, що суд розглянув саме порушення прав людини, а не належність до озброєної групи, залишаються занепокоєння щодо можливих проблем у національному законодавстві, яке регулює проведення судового розгляду за відсутності обвинувачених, оскільки воно може не відповідати міжнародним стандартам прав людини¹⁰¹.

В. Право на справедливий судовий розгляд

“Європейський суд з прав людини – дуже далеко. СБУ, з іншого боку, – прямо тут.”

- суддя.

75. Особи, арештовані або затримані на підставі обвинувачень, пов'язаних з конфліктом, часто зазнають таких порушень прав людини, як свавільне затримання, катування і жорстоке поводження. Загальна тенденція вказує, що більшість з таких порушень мають місце невдовзі після затримання та вчиняються з метою отримання інформації та визнання затриманими своєї вини. Скарги жертв на застосування проти них

⁹⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 8 червня 1977 року.

⁹⁸ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, пункт 88; Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункт 72.

⁹⁹ Див. перелік обвинувачених у Доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, посилання 118. Окрім цього, обвинувачення також були висунуті проти командира батальйону «Хуліган» «Луганської народної республіки» (який підозрюється в збройних нападах, викраденні людей і свавільних затриманнях), «військового коменданта» «міністерства оборони» «Луганської народної республіки» (який підозрюється в створенні озброєної групи в липні 2014 року, нападах та незаконному вилученні майна для його використання «Луганською народною республікою») та командира батальйону «Восток» (за ненадання медичної допомоги українському військовослужбовцю, яке призвело до його смерті).

¹⁰⁰ Обвинувальний вирок Держинського міського суду Донецької області, доступний за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70145786>. Див. також Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, Додаток I, пункти 44-47.

¹⁰¹ Згідно міжнародно-правових стандартів обвинувачений має право бути присутнім на судовому засіданні, що розглядає кримінальну справу проти нього (стаття 14 МПГПП), втім судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) може бути прийнятним у виняткових випадках, за умов дотримання права на ефективний захист (Загальний коментар № 13 до статті 14 МПГПП). Кримінальному кодексу України передбачає можливість судового провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), але не надає можливості повторного судового розгляду та оскарження після спливу загального 30-денного строку.

тортур і жорстокого поводження часто ігноруються, навіть якщо постраждали заявляють про них у суді¹⁰². Окрім цього, УВКПЛ зафіксувало випадки, які свідчать, що негайний доступ до адвоката також залишається проблемою для осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом. Ця проблема існує одночасно з практикою незаконного тримання особи під вартою протягом певного часу перед реєстрацією факту її затримання¹⁰³.

76. Відповідно до статті 258-3 Кримінального кодексу України (Створення терористичної групи чи терористичної організації), злочином широкий перелік дій, у тому числі «участь у» та «матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності» терористичної групи чи терористичної організації. Такі формулювання дозволяють тлумачити положення статті занадто широко в порушення основоположного принципу правової визначеності. 28 вересня 2017 року Андрушівський районний суд Житомирської області засудив до дев'яти років позбавлення волі двох журналістів за «інформаційне забезпечення» «діяльності терористичної організації» що проявилось у допомозі в організації функціонування телеканалу «Новороссія ТВ»¹⁰⁴.

77. УВКПЛ продовжує звертати увагу на спроби тиску або іншого втручання в діяльність судів у справах, пов'язаних з конфліктом. Суддя Зарічного районного суду в м. Сумах¹⁰⁵ повідомив про утиски з боку громадських активістів у відповідь на винесення ним виправдального вироку у справі колишнього працівника органів безпеки, якого обвинувачували у приналежності до озброєної групи¹⁰⁶. В іншому випадку проти судді було розпочато кримінальне провадження за підозрою у підтримці озброєних груп після того, як він виніс виправдальний вирок у справі колишнього начальника міського управління поліції в м. Краматорську, проти якого також було висунуто обвинувачення в підтримці озброєних груп¹⁰⁷. Суддя Апеляційного суду Луганської області при розгляді апеляції прокуратури на другий виправдальний вирок щодо посадової особи районної ради, проти якого обвинувачують за статтею 114-1 Кримінального кодексу України¹⁰⁸, під час засідання відкрито заявив, що йому було важко мати справу із цією «погано обґрунтованою апеляцією», враховуючи інтерес до цієї справи «людей згори»¹⁰⁹. Судді Селидівського міського суду Донецької області скаржилися до Вищої ради правосуддя з приводу фактів втручання Донецької обласної прокуратури в адміністрування правосуддя, після чого остання розпочала проти них кримінальні провадження.¹¹⁰

¹⁰² Інтерв'ю, проведені ММПЛУ щодо скарг у шести різних судових справах.

¹⁰³ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

¹⁰⁴ Судове рішення доступне за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69213571>.

¹⁰⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

¹⁰⁶ Виправдальний вирок було винесено на тій підставі, що «Донецька народна республіка» формально не визнана терористичною організацією, а також через визнання доказів, одержаних внаслідок застосування примусу, неприйнятними.

¹⁰⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

¹⁰⁸ Стаття 114-1, введена до Кримінального кодексу України в зв'язку з початком збройного конфлікту в квітні 2014 року, встановлює, що будь-яке «перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» є злочином. У чинному законодавстві з достатньою чіткістю не визначається, що таке «законна діяльність» та не встановлено критерії визнання певних дій «перешкодженням» такої законної діяльності. Це викликає занепокоєння щодо необґрунтовано широкої дискреції, яку таке формулювання статті Кримінального кодексу надає прокуратурі та суддям, та щодо можливого використання цієї статті як інструменту переслідування за цілком законні скарги та критику діяльності військових.

¹⁰⁹ Моніторинг судових процесів, проведений ММПЛУ 30 жовтня 2017 року. Згідно відомостей, наявних у відкритих джерелах інформації, заступник Міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб публічно висловлював упереджені твердження про обвинуваченого та іншої посадовця районної ради, звинувативши їх у спорудженні барикад для перешкодження пересуванню частин ЗСУ. Окрім того, він відкрито визнав факт свого втручання у правосуддя та пообіцяв «не відступати, поки ми не очистимо нашу землю від цієї сволоти». Див. <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2015-10-02/georgiy-tuka-o-vozvraschenii-separatistov-vo-vlast-i-blujdayuschih-snayperah/2353> and <https://amnesty.org.ru/ru/2015-09-18-ukraina2/>.

¹¹⁰ Див. скарги щодо втручання в правосуддя, датовані 23 червня 2017 та 11 липня 2017 року (доступні за посиланням http://www.vru.gov.ua/content/file/1288-0-6-17_.pdf та http://www.vru.gov.ua/content/file/1288-1-6-17_.pdf). Судді скаржилися на численні порушення прокурорами Донецької області вимог законодавства при розслідуванні справ, пов'язаних із конфліктом, що не залишали суддям іншого вибору, окрім як повертати обвинувальні акти до прокуратури або ж виправдовувати обвинувачених. Судді стверджували, що прокурори, щоб відволікти увагу від власних недопрацювань, обвинувачують суддів у навмисному затягуванні судового

78. УВКПЛ нагадує, що презумпція невинуватості є однією з основоположних гарантій права на справедливий суд, а високопосадовці повинні утримуватися від публічних заяв щодо кримінальних проваджень, як можуть вплинути на сприйняття громадськістю вини підозрюваних та на рішення судових органів¹¹¹. УВКПЛ занепокоєне публічними заявами заступниці Голови Верховної Ради України про те, що колишня мер м. Слов'янська Неля Штепа¹¹² (справу якої нині розглядає суд за звинуваченням в посяганні на територіальну цілісність і недоторканість України та створення терористичної організації) ніби-то закликала на Донбас «російський світ»¹¹³. (Див. також інформацію про звільнення з-під варти засудженого співробітника Державної прикордонної служби в пункті 71 вище).

С. На території, контрольованій озброєними групами

“Цирк триває...”

- “підсудний”

79. «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» продовжили створювати структури, через які вони виконують функції, подібні на здійснення влади, у тому числі в сфері «правосуддя». УВКПЛ нагадує, що дедалі ширше визнається, що недержавні суб'єкти, які виконують функції, подібні на здійснення влади, та ефективний контроль за територією, повинні поважати стандарти прав людини в ситуаціях, коли їхня діяльність впливає на дотримання прав осіб, які перебувають під їхнім контролем¹¹⁴.

процесу і небажання мати справу із справами, пов'язаними із конфліктом. 7 липня 2017 року група активістів «Національного корпусу», як стверджується, при організаційній підтримці прокуратури, провела акцію протесту проти виправдання «голови» «верховного суду» «Донецької народної республіки» (див. <http://azov.press/ru/selidivs-kim-suddyam---lyustraciyu>). 4 серпня 2017 на підставі заяви депутата Парламенту, Прокуратура Донецької області розпочала кримінальне провадження проти суддів Селидівського міського суду Донецької області за підозрою у винесенні завідомо неправосудного вироку у зв'язку із виправданням ними «голови» «верховного суду» «Донецької народної республіки» (see OHCHR report on the human rights situation in Ukraine, 16 May to 15 August 2017, footnote 74

¹¹¹ Усі представники органів влади зобов'язані утримуватися від впливу на результати судового розгляду, зокрема, не робити публічних заяв про вину обвинувачених до винесення вироку. Так, у справі *Gridin v. Russia* (2000) Комітет з прав людини встановив порушення презумпції невинуватості, оскільки публічні заяви посадових осіб, в яких обвинувачені називалися винними, були широко розповсюджені у засобах масової інформації. Див. також справи *Saidova v. Tajikistan* (2004); *Ismoilov and others v. Russia*, Європейський суд з прав людини, № 2947/06, 24 квітня 2008 року.

¹¹² Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, посилання 122. 20 вересня 2017 року Ленінський районний суд у м. Харкові звільнив Н.Штепу з-під варти, замінивши тримання під вартою на домашній арешт відповідно до клопотання сторони захисту. Рішення суду доступне за посиланням: <http://reestr.court.gov.ua/Review/69076525>. Після того, як термін арешту продовжувався судом протягом понад трьох років (починаючи з поміщення Н.Штепи під варту в липні 2014 року), суд постановив відсутність ризику, що Н.Штепа спробує втекти від правосуддя. Слід звернути увагу, що 6 листопада 2017 року суд повідомив сторони, що головуючий суддя пішов у відпустку для догляду за дитиною та взяв самовідвід у цій справі.

¹¹³ <https://www.facebook.com/iryna.gerashchenko/posts/1512039325550542>.

¹¹⁴ Комітет Організації Об'єднаних Націй з ліквідації дискримінації щодо жінок дотримується позиції, що «за певних обставин, зокрема, коли озброєна група здійснює значний контроль над територією та населенням і має визначену політичну структуру, недержавні суб'єкти повинні нести відповідальність за дотримання міжнародних стандартів в сфері прав людини» (загальна рекомендація № 30, 2013 рік). Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй засудила «продовження порушень міжнародного гуманітарного права та грубі порушення прав людини, скоєні озброєними групами» в Центральноафриканській республіці (Резолюція 2127 (2013), пункт 17). У тому, що стосується ситуації в Демократичній Республіці Конго, Рада Безпеки нагадала всім сторонам «в Увірі та в районі, що вони повинні дотримуватися міжнародних гуманітарних стандартів і забезпечувати дотримання прав людини в секторах, що знаходяться під їх контролем» (Заява Голови Ради Безпеки, S/PRST/2002/27(2002)), та зазначила, що «КОД-Гома має ... забезпечити також, щоб всім порушенням прав людини та безкарності у всіх районах під її контролем було покладено край» (Заява Голови Ради Безпеки, S/PRST/2002/22(2002)). Див. також A/HRC/16/71, пункт 4, щодо ситуації в Газі; та A/HRC/17/45(2011), пункт 20, щодо ситуації в Лівії. Див. також

80. Озброєні групи стверджують, що особи, затримані в зв'язку з конфліктом, перебувають «під слідством» або «під вартою» в очікуванні «суду». Зазвичай «кримінальні справи» за «обвинуваченнями», пов'язаними з конфліктом («шпіонаж», «державна зрада» тощо) розглядаються на закритих «засіданнях», куди не допускаються зовнішні спостерігачі або незалежні міжнародні спостерігачі. УВКПЛ занепокоєне тим, що осіб, затриманих в зв'язку з конфліктом, за закритими дверима «засуджують» до суворими «вироками», не забезпечуючи таким особам доступу до ефективних засобів правового захисту. Наприклад, 31 жовтня 2017 року «військовий суд» «Луганської народної республіки» після закритого «судового розгляду», що тривав два тижні, «засудив» чоловіка до 12 років позбавлення волі за «державну зраду». УВКПЛ звертає увагу, що адвокат захисту, який був «призначений» «міністерством державної безпеки», брав участь не в усіх «судових засіданнях» і ніколи не відвідував підзахисного під час його перебування під вартою. УВКПЛ також звертає увагу, що хоча деталі цього «обвинувачення» та «вироку» невідомі, чоловіка спершу було затримано за те, що він співав українську пісню у місцевому барі¹¹⁵.

81. Окрім цих факторів, відсутність гарантій незалежності та неупередженості цих «судів» є фактором, що вказує на наявність підстав непокоїтися про відсутність доступу населення контрольованої озброєними групами території до засобів захисту своїх прав та правосуддя. Ця ситуація викликає ще більше занепокоєння у контексті повідомлень про те, що 7 листопада 2017 року «верховний суд» «Донецької народної республіки» «виніс» друге рішення про «смертну кару»¹¹⁶. Міжнародне право встановлює суворі умови застосування смертної кари, у тому числі точне дотримання міжнародних стандартів справедливого судового розгляду. Очевидно, що структури, створені «Донецькою народною республікою», не відповідають цим стандартам. Відтак, вони за жодних обставин не можуть виносити смертних вироків.

82. На території, контрольованій озброєними групами, як «Донецької народної республіки», так і «Луганської народної республіки» перед тим як «офіційно» затримати людину «правоохоронні структури», «МГБ»¹¹⁷ та «УБОЗ»¹¹⁸ часто тримають її під вартою протягом певного строку без зв'язку із зовнішнім світом. Ця практика не підлягає жодному процесуальному нагляду. Таке тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом може тривати декілька тижнів або місяців.

83. Перед людьми, що проживають на контрольованій озброєними групами території, у тому числі тими, хто перебуває під вартою, постають додакові проблеми в доступі до правової допомоги. 30 червня 2017 року «голова» «Донецької народної республіки» видав «наказ», відповідно до якого представляти «обвинувачених» у «кримінальних справах» можуть лише адвокати, які отримали відповідні «свідчення» від «Донецької народної республіки», що суперечить положенням «закону про адвокатуру та юридичну

Доповідь Міжнародної комісії з розслідування всіх вірогідних порушень міжнародного права прав людини в Лівійській Арабській Джамахірії, A/HRC/17/44, пункт 72; та Доповідь групи експертів Генерального секретаря ООН з питання про відповідальність за порушення прав людини в Шрі-Ланці, 31 березня 2011 року, пункт 188.

¹¹⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ. Окрім цього, 9 жовтня 2017 року «генеральна прокуратура» «Донецької народної республіки» повідомила про те, що двох осіб було «засуджено» до 14 років позбавлення волі за «шпіонаж», а 13 листопада представники УВКПЛ відвідали «засідання», на якому було «винесено» «рішення» «військового трибуналу» «Донецької народної республіки», в якому жінку було «визнано винною» у «шпіонажі» та «засуджено» до 10 років позбавлення волі. За наявною інформацією, вона отримала найлегше можливе «покарання» в обмін на «співпрацю» зі «слідством».

¹¹⁶ «Обвинуваченого» було «визнано винним» у зґвалтуванні, сексуальному домаганні та вбивстві дев'ятирічної дівчини. Вирок «суду» доступний за посиланням: <https://supcourt-dnr.su/content/verhovnyy-sud-prigovoril-nasilnika-i-ubiyucu-k-isklyuchitelnoy-mere-nakazaniya>. Перший «смертний вирок» було «винесено» у грудні 2015 року за «обвинуваченням» у бандитизмі та вбивствах, на щастя станом на 27 червня 2017 року «смертний вирок» виконано не було.

¹¹⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункти 47-50.

¹¹⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

діяльність»¹¹⁹. Адвокати часто побоюються отримувати такі «свідчення», оскільки це створює для них ризики затримання і переслідування на контрольованій Урядом території, адже для отримання таких свідчень вони мають «присягнути» «Донецькій народній республіці».

D. Резонансні справи щодо актів насильства, пов'язаних із масовими протестами та заворушеннями

84. УВКПЛ продовжує слідкувати за справами про вбивства і насильницькі смерті в контексті масових зібрань, у тому числі ті, що сталися на Майдані в Києві¹²⁰, протягом насильства 2 травня 2014 року в Одесі¹²¹, під час Маршу єдності в Харкові 22 лютого 2015 року в Харкові¹²², та внаслідок вибуху поблизу будівлі Верховної Ради України 31 серпня 2015 року¹²³. Значного поступу у притягненні винних до відповідальності не спостерігається, а судовий розгляд відповідних справ все ще триває.

1. Відповідальність за вбивства протестувальників на Майдані

85. Згідно інформації, наданої Генеральною прокуратурою, повідомлення про підозру у вчиненні злочинів проти учасників протестів на Майдані було вручене 53 особам. Сорок підозрюваних, за наявними даними, ухиляються від слідства; щодо 27 осіб триває досудове слідство *in absentia*.

86. 10 особам вручено обвинувальні акти. В тому числі йдеться про п'ять колишніх співробітників спеціального підрозділу «Беркут», яких судять за вбивство 48 осіб і нанесення 128 вогнепальних поранень 80 протестувальникам, вчинене ними та їх товарищами по службі, які ухиляються від правосуддя, 20 лютого 2014. Затримані беркутівці залишаються під вартою до вирішення їх справи Святошинським районним судом м. Києва, що досі досліджує покази свідків та потерпілих та аналізує матеріали справи.

87. 14 листопада 2017 року Печерський районний суд у м. Києві продовжив строк тримання під вартою обвинуваченого, якого разом із співниками¹²⁴ підозрюють в організації викрадення двох протестувальників на Майдані 21 січня 2014 року. Як відомо, їх обидвох сильно побили та залишили в лісі за межами Києва. У результаті – один з потерпілих замерз на смерть.

88. Генеральна прокуратура України продовжує слідство у справі колишнього голови СБУ щодо початку «анти-терористичної операції» в Києві, що призвела до смертей протестуючих.¹²⁵ Загалом 380 осіб перебувають наразі під слідством за злочини проти протестувальників на Майдані.¹²⁶

¹¹⁹ Цей «закон» дозволяє представляти «обвинувачених» у «кримінальних справах» лише тим юристам, які отримали свідчення адвокатів в Україні або СРСР та ведуть постійну юридичну практику у «Донецькій народній республіці» після з 11 травня 2014 року і, при цьому, зареєстровані в «міністерстві юстиції». Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

¹²⁰ Під час протестів на Майдані було вбито щонайменше 108 протестувальників та інших осіб, а також 13 співробітників правоохоронних органів. *Див.* Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, пункти 20-24, та Додаток I, таблиці 1 і 2.

¹²¹ Під час заворушень в центрі м. Одеси шість осіб було вбито з вогнепальної зброї та 42 особи загинули внаслідок пожежі в Будинку профспілок. *Див.* Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, пункти 25-27, та Додаток I, таблицю 3.

¹²² Від вибуху загинуло чотири людини. *Див.* Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, Додаток I, пункт 4.

¹²³ Чотири співробітники правоохоронних органів загинули внаслідок вибуху бойової гранати. *Див.* Тематичну доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні, Додаток I, пункт 5.

¹²⁴ Інших 11 підозрюваних оголошено в розшук

¹²⁵ Більше інформації *див.* у тематичному звіті УВКПЛ «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2016 року до травня 2016 року, Додаток I, таблиця 1.

¹²⁶ Серед них: 48 високопосадовців, 203 співробітники правоохоронних органів, 16 прокурорів, 15 суддів і 42 цивільних особи (так звані «ті тушки») обвинувачуються у злочинах проти протестуючих на Майдані протягом листопада 2013 – лютого 2014 року.

2. Відповідальність за насильство 2 травня 2014 року в Одесі

89. 18 вересня 2017 року Іллічівський міський суд в Одеській області виправдав 19 осіб¹²⁷, яких підозрювали у масових заворушеннях в центрі міста, в результаті яких загинули шестеро¹²⁸. Суд встановив, що сторона обвинувачення не змогла довести активної участі підозрюваних у протиправних діях. Суд також зауважив, що досудове слідство не було безстороннім, оскільки воно проводилося поліцією, а, відповідно до наявної інформації, співробітники поліції могли бути залучені до організації та брати участь у порушеннях масового порядку спільно з тими, стосовно кого проходить судовий розгляд. Суд також підтримав занепокоєння УВКПЛ щодо одностороннього характеру розслідування, зауваживши, зокрема, що сторона обвинувачення мала упередження проти прихильників федералізації.

90. Суд прийняв рішення про негайне звільнення з-під варти п'яти обвинувачених, які перебували під арештом починаючи з травня 2014 року. Одразу після винесення цього рішення співробітники СБУ повторно затримали двох з них у залі суду за звинуваченням у «посяганні на територіальну цілісність і недоторканість України» у зв'язку з проведенням мирного автопробігу прихильників федералізації України в травні 2014 року¹²⁹.

91. Рішення суду залишило без відповіді запитання про те, хто має відповідати за організацію порушень масового порядку, що призвели до загибелі 48 осіб. Станом на дату підготовки цієї доповіді, за результатами розслідування було визначено лише дві особи, які вірогідно, застрелили двох чоловіків. Один з підозрюваних є активістом угруповання, що виступає за єдність України. На час судового провадження у його справі він залишається на волі. В той самий час прихильники федералізації, залишалися під вартою протягом декількох років, аж поки їх не виправдали¹³⁰.

IV. Основоположні свободи

А. Свобода пересування

“Якби нам не треба було їхати до території, яка перебуває під контролем Уряду, щоб підтвердити наше право на пенсію, ми б все одно туди їхали... Але для того, щоб зустрітися з родичами, купити їжу, а не для приниження.”

- Мешканець території, яка не контролюється Урядом.

92. Обмеження свободи пересування та перевезення вантажів та грошей через лінію зіткнення продовжувало негативно впливати на життя сотень тисяч осіб. Ці обмеження, через які цивільні особи наражилися на небезпеку, простоювали в довгих чергах у фізично складних умовах, призводили лише до поглиблення поділу в суспільстві, яке раніше було єдиним цілим.

93. Низка факторів призводила до великих черг на контрольних пунктах в'їзду-виїзду (КПВВ) з обох сторін транспортних коридорів. У серпні було зафіксовано 1,2 млн.

¹²⁷ Двадцять обвинувачених залишив територію України 11 серпня 2017 року, і його справу було виділено в окреме провадження.

¹²⁸ Виправдувальний вирок доступний за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68926870>. УВКПЛ звертає увагу, що провадження характеризувалися затримками, справа передавалася між чотирма різними судами, і тричі починався заново з різних підстав. При цьому, коли справу було передано до Іллічівського районного суду в Одеській області, її розгляд суттєво пришвидшився і завершився протягом чотирьох місяців (з 31 травня до 18 вересня 2017 року).

¹²⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748399>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748019>.

¹³⁰ Другий підозрюваний є активістом, що виступає за федералізацію. За наявною інформацією, він залишив територію України після подій 2 травня.

перетинів лінії зіткнення через п'ять транспортних коридорів, а у вересні та жовтні – по 1,1 млн.¹³¹. Протягом звітного періоду тривалість робочого дня на КПВВ на транспортних коридорах була скорочена на 4,5 годин¹³². Станом на 15 листопада 2017 року вони працювали лише з 08:00 до 17:00. Заходи, нещодавно запроваджені¹³³ на контрольно-пропускному пункті «Каргілл», контрольованому «Донецькою народною республікою», також суттєво знизили швидкість перетину лінії зіткнення. ММПЛУ звернула увагу, що через більшу тривалість очікування на цьому контрольно-пропускному пункті люди намагалися перетнути лінію зіткнення через інші транспортні коридори, що, своєю чергою, сприяло зростанню черг на них також. Цивільні особи поскаржилися ММПЛУ про те, що великі черги на контрольованих Урядом КПВВ були спричинені занадто складними процедурами перевірки людей, які перетинають лінію зіткнення. УВКПЛ звертає увагу, що ще одним важливим фактором, що негативно впливає на процеси перетину лінії зіткнення, є корупційні практики¹³⁴.

94. Протягом звітного періоду сталося як мінімум дев'ять інцидентів з безпекою на транспортних коридорах або поблизу них¹³⁵. Міни продовжують становити серйозну загрозу для цивільних осіб, що перетинають лінію зіткнення або живуть у безпосередній близькості до КПВВ. 22 серпня дві жінки (віком 60 та 56 років), які зійшли з головної дороги біля КПВВ «Новотроїцьке», зазнали поранень, що потребували госпіталізації, через вибуховий пристрій¹³⁶. 1 вересня 54-річна жінка отримала поранення внаслідок вибуху міни у лісі поблизу Станиці-Луганської¹³⁷.

95. УВКПЛ продовжило виражати занепокоєння щодо умов перетину лінії зіткнення в Станиці-Луганській – єдиному транспортному коридорі в Луганській області, де люди змушені підніматися на небезпечні дерев'яні пандуси, що з'єднують частини зруйнованого мосту¹³⁸. Це особливо складно для людей похилого віку (які складають переважно більшість людей, які перетинають лінію зіткнення), осіб з інвалідністю та сімей з дітьми. Із настанням зими перехід через дерев'яний місток стає все більш небезпечний через сніг та лід. Через цю причину люди з інвалідністю, що живуть на підконтрольних озброєним групам територіях, часто вирішують, що їхати на контрольовану Урядом територію для отримання пенсій та виплат з інвалідності для них дуже небезпечно¹³⁹. УВКПЛ має побоювання, що через такі умови люди також можуть бути налаштовані використовувати альтернативні неофіційні маршрути перетину лінії зіткнення, які часто є замінованими. Наприклад, 10 листопада 2017 року під час спроби перетнути лінію зіткнення з Донецька у напрямку Мар'їнки поза офіційними транспортними коридорами

¹³¹ Кількість перетинів лінії зіткнення на місцях (інформація надана Державною прикордонною службою України): у серпні – 1 194 000 осіб; у вересні – 1 093 000 осіб, у жовтні – 1 108 000 осіб, 1-15 листопада – 485 000 осіб.

¹³² 1 вересня 2017 року тривалість робочого дня КПВВ скоротилася на 2,5 години, а 29 жовтня – ще на дві години. Станом на момент завершення звітного періоду КПВВ працювали з 08:00 до 17:00.

¹³³ 7 вересня 2017 року на КПП «Каргілл» було запроваджено перевірку та реєстрацію паспортів осіб, що перетинають лінію зіткнення. На інших КПП ці процедури були запроваджені ще раніше.

¹³⁴ Візити до всіх п'яти транспортних коридорів, проведені ММПЛУ протягом звітного періоду, та інформація, отримана від співрозмовників.

¹³⁵ Див. «Україна: контрольно-пропускні пункти – короткий гуманітарний огляд (станом на 16 листопада 2017 року), доступно за посиланням: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-checkpoints-humanitarian-snapshot-16-november-2017>; «Україна: контрольно-пропускні пункти – короткий гуманітарний огляд (станом на 15 вересня 2017 року), доступно за посиланням: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-checkpoints-humanitarian-snapshot-15-september-2017>. Окрім цього, 13 жовтня 2017 року співробітник Державної прикордонної служби України отримав поранення від снайперського вогню на КПВВ «Мар'їнка». 10 вересня 2017 року район навколо контрольованого Урядом КПВВ «Майорськ» потратив під обстріли.

¹³⁶ Щоденний звіт СММ ОБСЄ, 25 серпня 2017 року, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/336636>.

¹³⁷ Прес-центр штабу АТО, 2 вересня 2017 року, доступно за посиланням: <https://www.facebook.com/ato.news/posts/1682749488402517>.

¹³⁸ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункт 91.

¹³⁹ Зустріч, проведена ММПЛУ 12 вересня 2017 року.

житель м. Донецька наступив на протипіхотну міну¹⁴⁰. Від отриманих травм він помер на місці, але його тіло залишалося у так званій «сірій зоні» протягом двох днів, доки його не змогли знайти.

96. 20 жовтня 2017 року Уряд в односторонньому порядку повторно відкрив КППВ поблизу закритого до того часу транспортного коридору біля Золотого в Луганській області¹⁴¹ та дозволив цивільним особам рухатися через так звану «сіру зону» у напрямку позицій озброєних груп «Луганської народної республіки». Але на контрольно-пропускних пунктах озброєних груп цим цивільним особам було заборонено проїзд, і їм довелося повернутися. УВКПЛ наполегливо закликає відкрити додаткові транспортні коридори для перетину лінії зіткнення, у тому числі в Золотому. Це потрібно здійснювати у скоординований спосіб та при цьому уникати того, щоб ставити цивільних осіб під підвищені ризики небезпеки.

97. УВКПЛ продовжило документувати випадки дискримінаційного обмеження свободи пересування через роботу так званих «внутрішніх блокпостів» Національної поліції України. Цивільних осіб, у тому числі представників національних та міжнародних неурядових організацій, зареєстрованих на контрольованій озброєними групами території, часто зупиняють та вимагають пред'явлення свідоцтва ВПО та надання мобільних телефонів для перевірки ІМЕІ-кодів¹⁴². Як повідомляється, усі персональні дані зберігаються для використання в майбутньому. Така практика не лише обмежує свободу пересування та здійснює негативний ефект на роботу неурядових організацій, але також має дискримінаційний характер щодо осіб, зареєстрованих на контрольованій озброєними групами територіях.

98. Негативний вплив на цивільне населення також здійснюють непотрібні та непропорційні обмеження, запроваджені Наказом № 39 Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, яким було затверджено перелік та обсягів товарів, дозволених для переміщення через лінію зіткнення. 28 липня 2017 року під час перетину лінії зіткнення була зупинена жінка, яка перевозила життєво-важливі медичні препарати для своєї доньки, що має інвалідність через серйозне захворювання нирок, оскільки обсяг препарату перевищував дозволену межу. Мати та дитина провели на КППВ вісім годин, протягом яких матері довелося двічі провести перитонеальний діаліз своїй доньці. Їм дозволили перевести медичний препарат через лінію зіткнення лише після втручання місцевої громадської організації¹⁴³.

99. Оскільки розмір грошових коштів, які можна перевозити через лінію зіткнення, не визначена у жодному нормативно-правовому акті, працівники, що несуть службу на КППВ, свавільно застосовують положення Наказу № 39 та конфісковують кошти, розмір яких перевищує 10 тис. грн.¹⁴⁴. Станом на 28 серпня 2017 року працівники Державної фіскальної служби України (ДФС) у 26 випадках конфісковували готівкові кошти в осіб, що перетинали лінію зіткнення (на загальну суму понад 8,1 млн. грн. (300 тис. дол. США)¹⁴⁵. У кожному з таких випадків ДФС відкривала кримінальне провадження за

¹⁴⁰ Щоденний звіт СММ ОБСЄ, 13 листопада 2017 року, доступний за посиланням: <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/356591>. Окрім цього, 7 листопада житель Станиці-Луганської загинув, наступивши на протипіхотну міну поблизу с. Красний Яр при спробі перетнути лінію зіткнення на човні з контрольованої Урядом сторони у напрямку сторони, підконтрольної озброєним групам (інформація надана СММ ОБСЄ).

¹⁴¹ Спочатку Уряд відкрив КППВ «Золоте» в березні 2016 року, але озброєні групи самопроголошеної «Луганської народної республіки» відмовилися відкривати контрольно-пропускні пункти на контрольованій ними території, що мало б дозволити цивільним особам перетинати лінію зіткнення.

¹⁴² Інформація надана ГО «Право на захист». Окрім цього, 16 жовтня 2017 року фахівців з прав людини ММПЛУ, що мають українське громадянство, які їхали в приватному автомобілі, на «внутрішньому блокпості» запитали про місце їхньої реєстрації («прописку»), що може свідчити про практику дискримінаційного ставлення.

¹⁴³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

¹⁴⁴ Відповідно до Наказу, особа може перевозити товари, сумарна вартість яких не перевищує еквівалент 10 тис. грн.

¹⁴⁵ За інформацією ДФС, у 2017 році співробітники Служби вилучали кошти в розмірі 3 393 500 грн., 1 319 700 російських рублів, 137 300 дол. США, 8 600 євро, 100 канадських доларів та 35 британських фунтів.

статтею 285-5 Кримінального кодексу (Фінансування тероризму) та передавала справи на розслідування до СБУ.

100. Цивільні особи скаржилися, що на контрольованих урядом КПВВ співробітники СБУ змушували цивільних осіб, що проживають на підконтрольних озброєним групам територіях, підписувати документи про готовність співпрацювати з СБУ шляхом збору інформації та передачі її СБУ¹⁴⁶. УВКПЛ глибоко занепокоєне, що такі дії ставлять цивільних осіб під серйозний ризик. Такі ситуації взаємодії з СБУ на КПВВ можуть призводити до серйозних негативних наслідків, таких як «арешти» з боку членів озброєних груп за «звичуваченнями» в «державній зраді» та «шпіонажі».

В. Свобода думки та вираження поглядів

“Якщо хтось висвітлює події у неправильний спосіб, все може закінчитися кримінальним обвинуваченням проти нього у тероризмі.”

- Адвокат

101. УВКПЛ занепокоєне з приводу використання та широкого тлумачення положень Кримінального кодексу України, що стосуються тероризму, а також положень щодо державної зради та посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави у справах проти співробітників українських засобів масової інформації, журналістів та блогерів, які публікують матеріали, дописують чи поширюють дописи у соціальних мережах, які органи безпеки вважають «антиукраїнськими».

102. Протягом звітного періоду щонайменше три особи були затримані та арештовані¹⁴⁷, і ще один чоловік був засуджений до умовного покарання на основі змісту поширеного ним допису у соціальній мережі¹⁴⁸. Окрім цього, 28 вересня 2017 року Андрушівський районний суд Житомирської області виніс обвинувальний вирок проти одного співробітника ЗМІ та одного ІТ-фахівця за обвинуваченням, пов'язаним з тероризмом, та засудив кожного з них до дев'яти років позбавлення волі¹⁴⁹. Проти них було висунуто обвинувачення в організації онлайн-мовлення телеканалу «Новороссія ТВ» (пов'язаного з «Донецькою народною республікою», яку СБУ визнає терористичною організацією). Ще один журналіст, що перебуває під вартою в СІЗО в Житомирі з 2 серпня

¹⁴⁶ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

¹⁴⁷ Співробітники СБУ затримали одного чоловіка 28 вересня 2017 року в Запоріжжі, посилаючись на його належність до «комітету з соціальних комунікацій» самопроголошеної «Донецької народної республіки» та його публікацій, які, на думку СБУ, були анти-українськими та містили публічні заклики до посягання на територіальну цілісність та недоторканість України (див. <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/3952#.3AuLYZF0.dpbs>). Другого чоловіка було затримано співробітниками СБУ 19 жовтня 2017 року у м. Березівка Одеської області (<https://ssu.gov.ua/ua/news/7/category/21/view/4035#.ZODEPuc.dpbs>), а третього – 27 жовтня 2017 року в Дніпрі (<https://ssu.gov.ua/ua/news/4/category/21/view/4067#.r2HQ9i27.dpbs>) за дописи у соціальних мережах, які співробітники СБУ назвали «анти-українськими».

¹⁴⁸ 2 жовтня 2017 року Деснянський районний суд у м. Києві засудив чоловіка за статтею 109 Кримінального кодексу України (Дії, спрямовані на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади) за репост у соціальних мережах (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/69284181#>).

¹⁴⁹ Обидвох було визнано винними у «створенні терористичної групи чи терористичної організації» (стаття 258-3 Кримінального кодексу України), а ІТ-фахівця було додатково засуджено за «публічні заклики до вчинення терористичного акту» (стаття 258-2 Кримінального кодексу України) та «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» (стаття 161 Кримінального кодексу України). Інтерв'ю, проведені ММПЛУ. Див. також розділ «Право на справедливий судовий розгляд», пункт 76 вище.

2017 року, обвинувачується у зв'язку з його публікаціями, зокрема, у державній зраді та тероризмі. Йому загрожує до 15 років позбавлення волі¹⁵⁰.

103. Відсутність відповідальності за злочини проти журналістів викликає серйозні занепокоєння. Практично немає зрушень у розслідуваннях нещодавніх фізичних нападів на співробітників ЗМІ¹⁵¹ та резонансних справах про вбивства Павла Шеремета¹⁵² та Олеся Бузини¹⁵³.

104. УВКПЛ також звернуло увагу на тривожну тенденцію щодо того, що іноземних журналістів, які висвітлюють конфлікт на сході України, називають «пропагандистами» і на основі цього депортують з України¹⁵⁴. Три журналісти з Російської Федерації та два з Іспанії були затримані, допитані та депортовані з України у зв'язку зі своєю професійною діяльністю¹⁵⁵. СБУ наполягає, що вона змушена вживати обмежувальних заходів у випадках, коли журналісти нехтують вимогами об'єктивності і фальсифікують інформацію. УВКПЛ застерігає, що будь-яке обмеження свободи вираження поглядів у разі його застосування має бути пропорційне законній меті, та закликає до уважного розгляду кожного обмежувального заходу з точки зору міжнародних стандартів, включно з судовою практикою Європейського суду з прав людини¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Проти нього висунуто обвинувачення в «державній зраді» (стаття 111 Кримінального кодексу України), «посягання на територіальну цілісність та недоторканість держави» (стаття 110)», «порушенні рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» (стаття 161) та «створенні терористичної групи чи терористичної організації» (стаття 258-3). Інтерв'ю, проведені ММПЛУ. <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/3945#.Zd2HXxCc.dpbs>.

¹⁵¹ 15 вересня 2017 року в Києві було здійснено напад на журналіста та оператора Радіо «Свобода», коли вони робили зйомку біля місця одруження сина Генерального прокурора. Вірогідно, напад було скоєно співробітником державної служби охорони. За цим фактом було відкрито кримінальну справу за статтею 345-1 Кримінального кодексу (погроза або насильство щодо журналіста). І потерпілі, і їхній адвокат зазначають, що правоохоронні органи не проводять розслідування цієї справи. 24 жовтня 2017 року одного журналіста було побито, а на двох інших було скоєно напад та затримано, коли вони висвітлювали хід судового засідання Святошинського районного суду в м. Києві. За цим фактом було відкрито кримінальну справу за статтею 171 Кримінального кодексу України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Загалом, з січня по жовтень 2017 року Національна спілкажурналістів України задокументувала 80 нападів на журналістів, 20 з яких, як повідомлялося, були скоєні представниками органів влади, державними службовцями або правоохоронцями. <http://nsju.org/index.php/article/6679>.

¹⁵² Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункт 97.

¹⁵³ Див. Доповідь УВКПЛ про відповідальність за вбивства в Україні у період з січня 2014 року до травня 2016 року, Додаток I, пункти 79-82; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, пункт 86.

¹⁵⁴ Ця практика була широко розкритикована представниками міжнародної спільноти: 18 вересня 2017 року Комітет із захисту журналістів написав відкритого листа Президенту Порошенку, в якому йшлося про сім інцидентів, в яких СБУ «висувало проти редакцій та журналістів звинувачення, які здаються політично вмотивованими, а також можуть бути помстою за критичні репортажі» (ці інциденти сталися у серпні-вересні). Автори листа закликали Президента «підтвердити свою готовність забезпечувати безпеку журналістів». Доступно за посиланням: <https://crj.org/2017/09/crj-calls-on-ukrainian-president-petro-poroshenko-.php>.

¹⁵⁵ 14 серпня 2017 року співробітники СБУ затримали Тамару Нерсесян, спеціального кореспондента російського державного телеканалу ВГТРК, та допитали її про її журналістську діяльність на сході України. 29 серпня 2017 року СБУ повідомила про те, що її співробітники затримали іспанських журналістів-фрілансерів Антоніо Памплієгу та Анхеля Састре в зв'язку з їхньою журналістською діяльністю на сході України та дописами з «анти-українськими меседжами в соціальних мережах». 30 серпня 2017 року невідомі особи викрали журналістку російського «Першого каналу» Анну Курбагову з вулиці в центральній частині Києва. 4 жовтня співробітники СБУ затримали журналіста російського телеканалу «НТВ» В'ячеслава Немишева та повідомили, що він має «акредитацію журналіста» самопроголошеної «Донецької народної республіки» та у 2016-2017 роках працював на контрольованій озброєними групами території, розповсюджуючи «анти-українську інформацію». Всі ці журналісти були вислані з країни та їм було заборонено в'їзд до України строком на три роки. 13 жовтня 2017 року СБУ повідомила про скасування заборони на в'їзд до України двом іспанським журналістам.

¹⁵⁶ Див. Огляд практики Європейського суду з прав людини з тематики мови ворожнечі. Доступно за посиланням http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf; Хендсайд проти Сполученого Королівства, рішення від 7 грудня 1976, абз. 49: «Згідно з абзацом 2 статті 10 (ст. 10-2) [свобода вираження поглядів] застосовна не лише до «інформації» чи «ідей», які схвально сприймаються або вважаються необразливими, або нейтральними, але також до таких, що ображають, шокують чи викликають занепокоєння у держави чи будь-якої частини населення [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57499"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)».

На території, контрольованій озброєними групами

105. Свобода вираження поглядів залишається суттєво обмеженою: у засобах масової інформації, що діють у «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці», не допускаються критичні публікації або альтернативні точки зору. 27 вересня 2017 року озброєні чоловіки увірвалися до будинку відомого блогера та активіста в Донецьку, побили його і допитали його та його дружину (див. пункт 53 вище). Блогера свавільно утримували під вартою протягом 36 днів до 2 листопада за звинуваченнями у «тероризмі». Вірогідно, «звинувачення» базувалося на його публікаціях, в яких він критикував керівництво «Донецької народної республіки»¹⁵⁷.

106. Озброєні групи «Донецької народної республіки» продовжують утримувати під вартою блогера Станіслава Асєєва (відомого як «Васін»), якого було затримано 3 червня 2017 року¹⁵⁸. Ще одного блогера в «Луганській народній республіці», як повідомляється, було «засуджено» за «екстремізм» та «шпіонаж» за його критичні дописи у соціальних мережах до 14 років позбавлення волі¹⁵⁹.

107. Відбуваються порушення захисту приватності та персональних даних Інтернет-користувачів у «Донецькій народній республіці». 21 вересня 2017 року «міністерство комунікацій» надіслало листа Інтернет-провайдерам з вимогою збирати та зберігати персональні дані Інтернет-користувачів¹⁶⁰ та інформацію про їх діяльність в Інтернеті¹⁶¹. В якості обґрунтування цієї вимоги було наведено «велику кількість» запитів «правоохоронних органів» щодо встановлення осіб, яких підозрюють у скоєнні правопорушень.

С. Свобода релігії та переконань

108. УВКПЛ продовжило документувати випадки порушення свободи релігії через політику та заходи, що вживалися на контрольованій озброєними групами території. УВКПЛ також продовжило проводити моніторинг щодо триваючих непорозумінь та суперечок між різними конфесіями в Україні з точки зору їх потенційного впливу на свободу релігії¹⁶².

109. 17 серпня 2017 року «міністерство культури, спорту та молоді» «Луганської народної республіки» ухвалило «наказ»¹⁶³, в якому від релігійних організацій вимагається отримати позитивний «висновок теологічної експертизи» для «реєстрації» та діяльності в статусі «юридичної особи». «Експертна рада», створена для проведення такої «теологічної експертизи», може видати негативний висновок на підставі великого та неконкретного переліку причин¹⁶⁴. УВКПЛ занепокоєне, що реалізація положень цього «наказу» призведе

¹⁵⁷ Інтерв'ю ММПЛУ.

¹⁵⁸ Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017, пункти 49 і 103.

¹⁵⁹ Спільна заява згідно зі статтею 19 Центру демократії та верховенства права, Міждисциплінарного науково-навчального центру протидії корупції, Інформаційного центру з прав людини, Платформи з прав людини та Інституту розвитку регіональної преси для Універсального періодичного огляду стосовно України, 30 березня 2017, доступно за посиланням <http://bit.ly/2jzbKwS>; Прес-бріфінг представника самопроголошеної «Луганської народної республіки», доступно за посиланням https://www.youtube.com/watch?time_continue=111&v=5XeYdV6-rlo.

¹⁶⁰ Від Інтернет-провайдерів очікується, що вони надаватимуть «правоохоронним органам» інформацію про ІПБ, місце реєстрації, контактні дані та IP-адресу Інтернет-користувачів.

¹⁶¹ Така інформація має зберігатися не менше шести місяців. Листа було опубліковано на веб-сайті «міністерства комунікацій», доступно за посиланням: https://xn--b1akbpgy3fwa.xn--p1acf/sites/default/files/pismo_ms_2418.pdf.

¹⁶² Ці конфесії включають Українську православну церкву (Московського патріархату), Українську православну церкву (Київського патріархату) та Українську греко-католицьку церкву.

¹⁶³ «Наказ» про «порядок видачі висновку за результатами теологічної експертизи про дозвіл на державну реєстрацію релігійної організації», доступно за посиланням: <https://mklnr.su/engine/download.php?id=507&area=static>.

¹⁶⁴ Цей перелік серед іншого включає пункт «співучасть в агресії проти «Луганської народної республіки».

до порушень права сповідувати релігію чи переконання особи, що, у свою чергу, призведе до обмеження простору реалізації прав членів релігійних меншин.

110. У «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці» було вжито низку заходів проти громад Свідків Єгови. Як повідомляється, у Горлівці один з будинків поклоніння Свідків Єгови (відомі як «зали Царства») був «експропрійований» «Донецькою народною республікою» на підставі того, що це будинок було «покинуто», незважаючи на документи, що свідчили про право власності громади на це майно¹⁶⁵, а також на те, що будинок постійно використовувався вірянами¹⁶⁶. 28 серпня 2017 року «міністерство державної безпеки» «Луганської народної республіки» оголосило, що діяльність незареєстрованих організацій Свідків Єгови була заборонена через начебто їхні зв'язки зі Службою безпеки України. Після цього зали Царства у Луганську, Алчевську та Голубівці на контрольованій «Луганською народною республікою» території стали недоступними для вірян. Таким чином, віряни втратили доступ до «залів Царства» у Луганську, Алчевську та Горлівці на території, яка перебуває під контролем «Луганської народної республіки» - відповідно, загальна кількість релігійних будівель Свідків Єгови, що були конфісковані озброєними групами починаючи з початку конфлікту, становить 12¹⁶⁷. Окрім цього, 14 жовтня 2017 року представники «міністерства державної безпеки» увійшли до приватного будинку одного з вірян, перервали спільне богослужіння та зібрали персональні дані всіх його учасників. Чотирьох вірян було тимчасово поміщено під варту, і проти одного з них було висунуто «звинувачення» в організації не дозволеного громадського зібрання¹⁶⁸.

V. Економічні та соціальні права

A. Право на достатній життєвий рівень

“Ми сподівалися, що після виходу на пенсію ми зможемо нарешті жити для себе. Але тепер у нас не вистачає грошей ні на що. Ми просто сидимо вдома весь день. Це вводить нас в депресію.”

- Пенсіонер.

111. Умови життя людей, які мешкають у постраждалих від конфлікту районах, залишаються складними через пошкодження та руйнування життєво-важливих об'єктів цивільної інфраструктури, що здійснює негативний вплив на постачання газу, води та електроенергії, відсутності основних послуг у віддалених селах поблизу лінії зіткнення, суворих обмеженнях щодо доставки гуманітарної допомоги, погіршення економічного середовища, складної продовольчої ситуації, високого рівня безробіття та обмеженого доступу до соціально-психологічної та інших видів підтримки.

¹⁶⁵ Документи на право власності були видані українськими органами влади до початку конфлікту.

¹⁶⁶ Вірянам не було офіційно повідомлено про це «рішення». Вони дізналися про нього від анонімних джерел після того, як «експропріація» вже була проведена.

¹⁶⁷ Зали Царства у Горлівці, Донецьку, Перевальську, Красному Лучі, Тельмановому, Єнакієвому, Кіровську та Брянці залишаються конфіскованими. Окрім цього, у залах Царства в Луганську та Алчевську 4 серпня 2017 року «міністерство державної безпеки» провело обшуки, посилаючись на замінування районів навколо цих споруд. Протягом обшуків вірян змусили вийти з будівель, зібрали їхні персональні дані та провели індивідуальні допити (у тому числі з дітьми, яких допитували за відсутності їхніх батьків). 15 серпня зал Царства у Голубівці (колишня назва – Кіровськ) було опечатано «Луганською народною республікою» без надання жодних обґрунтувань. Інтерв'ю, проведене ММПЛУ; Доповідь Свідків Єгови про дотримання права на свободу релігії в «окремих районах Донецької і Луганської областей», липень-вересень 2017 року; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункти 105-106

¹⁶⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ. ММПЛУ задокументувала інші випадки затримання та допиту та жорстокого поводження з вірянами Свідків Єгови в зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, скоєні членами озброєних груп.

112. Із зниженням температури повітря погіршилася гуманітарна ситуація у селах біля лінії зіткнення, де чимало об'єктів цивільної інфраструктури та централізованого газопостачання є пошкодженими. Наприклад, 5 червня 2017 року було пошкоджено газогін до (контрольованого Урядом) Кримського, Тошківки та Нижнього, що призвело до переривання постачання газу до цих сіл. Більшість житлових будинків не мають іншого обладнання для опалення. Відповідно, їх жителі будуть покладатися на гуманітарну допомогу для вирішення цього питання. Подібна ситуація спостерігалася з іншої сторони лінії зіткнення у с. Пікузи (колишня назва – Комінтернове), де 35 житлових будинків не мають доступу до газопостачання з квітня 2017 року, коли обстрілами було пошкоджено газогін. Хоча у травні 2017 року газогін було відремонтовано, 9 червня 2017 року компанія-газопостачальник (що розташована в Маріуполі) припинила постачати газ до Пікузів¹⁶⁹. Через високі ціни жителі села не можуть дозволити собі регулярно купувати вугілля для обігріву будинків та покладаються на електричні обігрівачі. Водночас, поставки електроенергії також є нерегулярними, зважаючи на часті пошкодження, спричинені обстрілами.¹⁷⁰

113. Багато об'єктів інфраструктури водопостачання знаходяться у так званій «сірій зоні», яка часто потрапляє під обстріли та в якій залишається багато снарядів, що не розірвалися. Безпекова ситуація створює серйозні перешкоди для проведення технічного обслуговування та ремонту, який необхідно завершити до початку зими для уникнення потенційної серйозної незворотної шкоди¹⁷¹. Потреби жителів Докучаївська (місто, розташоване в 2 км від лінії зіткнення на контрольованій «Донецькою народною республікою» території) у воді забезпечуються лише на 70%. Це пов'язано з пошкодженнями Південно-Донбаського водогону, спричиненими обстрілами. Ці пошкодження також ставлять під ризик можливість доступу до централізованого опалення для 400 тисяч осіб протягом зимового сезону. Для проведення ремонту необхідно забезпечити «вікно тиші», протягом якого спеціалісти зможуть відремонтувати вже відомі пошкодження та перевірити дев'ять кілометрів водогону в так званій «сірій зоні», в якій можуть залишатися міни та снаряди, які не розірвалися.

114. Люди, що живуть у селах поблизу лінії зіткнення, продовжували стикатися з перешкодами в доступі до основних послуг та товарів. Наприклад, у с. Опитне, в якому залишаються 42 жителі, з початку конфлікту немає електроенергії, опалення, водопостачання та газопостачання. Окрім цього, у селі немає продуктової крамниці, аптеки, медичної установи та громадського транспорту. Для доступу до базових послуг, жителі мають йти пішки 6 км до Авдіївки стежкою через поля, на яких залишаються міни та снаряди, що не розірвалися, оскільки дороги, що ведуть до с. Опитного, закриті для автомобілів. Особливо вразливими є люди з інвалідністю або люди похилого віку, які не можуть пройти цю відстань¹⁷².

115. Обмеження на свободу пересування також не дозволяли завозити гуманітарну допомогу до Опитного та інших віддалених сіл, розташованих поблизу лінії зіткнення у так званій «сірій зоні». Громадська організація, що намагалася доставити гуманітарну допомогу, була зупинена на «внутрішньому блокуванні» біля в'їзду до Піщаного (розташованого в 1,2 км від лінії зіткнення), її представникам заборонили в'їжджати до

¹⁶⁹ Зустріч, проведена ММППЛУ 7 вересня 2017 року.

¹⁷⁰ Інші місцевості з обмеженим доступом до електроенергії у зв'язку з конфліктом включають Лопаскине (з травня 2017 року) (під контролем Уряду) та Старомар'ївку (з кінця вересня 2017 року) і Новоолександрівку (де жителі не мали доступу до електроенергії вже більше трьох років) (під контролем озброєних груп). СММ ОБСЄ.

¹⁷¹ Якщо під час зниження температури нижче 0 градусів вода у водогоні буде стояти, вони можуть замерзнути, що призведе до незворотних пошкоджень. Зустріч, проведена ММППЛУ 31 серпня 2017 року (кластер WASH – Вода, санітарія та гігієна).

¹⁷² Візит, проведений ММППЛУ до с. Опитного 10 жовтня 2017 року. ММППЛУ задокументувала подібні ситуації під час візитів до Дачі (1 листопада 2017 року), частин Зайцевого Бахмутки та Жованки, які перебувають під контролем Уряду (1 листопада 2017 року), Знам'янки (9 листопада 2017 року), Катеринівки – зокрема, у її західній частині Кошанівка (30 серпня 2017 року) Кримського (29 серпня 2017 року), Новоолександрівки (20 жовтня 2017 року) та селищ Чорного Бугра та Чігарі у Південному (2 листопада 2017 року).

села¹⁷³. Схожі випадки були задокументовані у Новолуганському та районі Зайцевого (Бахмутка та Жованка), що перебуває під контролем Уряду¹⁷⁴.

116. Доступ до належного житла також залишався проблемою, особливо для переміщених осіб з інвалідністю. УВКПЛ звернуло увагу на погані житлові умови у центрах колективного проживання ВПО у санаторії «Святі гори» в Донецькій області, 90 відсотків з 203 жителів якого (у тому числі 31 дитей) є людьми з інвалідністю¹⁷⁵. Температура в приміщеннях двох будівель складала приблизно 15 градусів Цельсія. Жителі користуються єдиним працюючим душем, а тепла вода доступна лише один раз на дев'ять днів. Електроенергія працює погано, ліфти не працюють. Окрім цього, ВПО, розміщеним у цьому центрі колективного проживання, бракує основних продуктів харчування, медичних препаратів та засобів гігієни. УВКПЛ також задокументувало випадок 80-річної ВПО в інвалідному візку та її чоловіка з Донецька, які прожили два роки в неопалюваному дачному будинку. Зважаючи на те, що доступних для них приміщень було дуже мало, вони не могли отримати належне альтернативне житло¹⁷⁶.

117. Можливості для гуманітарної діяльності на контрольованих озброєними групами територіях досі обмежені. Наприклад, у «Донецькій народній республіці» було запроваджено нову процедуру «акредитації» гуманітарних вантажів¹⁷⁷, що додало третій рівень до процесу «акредитації» гуманітарної діяльності, який і до цього був обтяжливим¹⁷⁸. Такий обтяжливий процес створює додаткові виклики для доставлення гуманітарної допомоги людям, які її потребують, у час, коли 800 тисяч людей, що проживають на контрольованій озброєними групами території, знаходяться у стані гострої або помірної продовольчої небезпеки. У 2016 році таких людей було вдвічі менше¹⁷⁹.

В. Право на соціальне забезпечення і соціальний захист

“Треба було думати про це в 2014 році! Коли вони вже скасують вашу пенсію?”

- Прикордонник до пенсіонера при перетині лінії зіткнення.

118. Політика Уряду щодо встановлення зв'язку між наявністю реєстрації ВПО та виплатою пенсій не змінилася¹⁸⁰. З часу свого ухвалення 8 червня 2016 року процедура перевірки та ідентифікації особи¹⁸¹, запроваджена в рамках цієї політики, призвела до призупинення виплати пенсій як мінімум 500 тисячам осіб¹⁸².

¹⁷³ Візит, проведений ММППЛУ до Піщаного 5 жовтня 2017 року.

¹⁷⁴ Візит, проведений ММППЛУ до Новолуганського 4 жовтня 2017 року.

¹⁷⁵ Візит, проведений ММППЛУ 5 жовтня 2017 року.

¹⁷⁶ Інтерв'ю, проведене ММППЛУ.

¹⁷⁷ Хоча «наказ» № 74 «про ухвалення тимчасового порядку акредитації гуманітарних вантажів» було підписано 28 квітня 2017 року, опубліковано його було лише 12 вересня 2017 року.

¹⁷⁸ Нині вимагається три «акредитації»: на те, щоб гуманітарна організація могла проводити діяльність на цій території, на виконання конкретного гуманітарного проекту та на заведення гуманітарного вантажу.

¹⁷⁹ Кластер з питань продовольчої безпеки та засобів до існування, Огляд галузевих потреб, жовтень 2017 року, доступно за посиланням:

http://fscluster.org/sites/default/files/documents/fslc_brief_update_on_sectoral_needs_october_2017.pdf.

¹⁸⁰ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 лютого до 15 травня 2017 року, пункт 99; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункт 118.

¹⁸¹ Перевірки проводяться для того, щоб підтвердити, що пенсіонери, місце проживання яких зареєстроване на контрольованих озброєними групами територіях, фактично стали ВПО та проживають на території, підконтрольній Уряду. Це є вимогою для того, щоб вони могли продовжувати отримувати пенсії. Цю процедуру було запроваджено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», доступної за посиланням:

<http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249110200>. 13 вересня 2017 року Кабінет Міністрів України

119. УВКПЛ наголошує, що ця дискримінаційна вимога порушує правові зобов'язання України¹⁸³, підриває соціальну згуртованість та створює додаткові труднощі для вразливих категорій населення. Наприклад, люди з інвалідністю, які особливо постраждали від конфлікту¹⁸⁴ та перед якими стоять більші виклики через обмеження свободи пересування¹⁸⁵, мають підвищені складнощі з проходженням процедури перевірки. Ця політика також призводить до викривлення статистики про переміщених осіб та накладає адміністративний тягар на місцеві управління соціального захисту, яким доручено проведення перевірок. Окрім цього, перевірки (що здійснюються шляхом візитів додому) часто не можуть проводитися на контрольованій Урядом території біля лінії зіткнення¹⁸⁶.

120. УВКПЛ зазначає, що призупинення виплат пенсій в рамках процесу перевірок, яке позбавляє сотні тисяч людей – і часто цілі сім'ї – єдиного джерела доходу, видається непропорційним та непотрібним. З 547300 випадків призупинення виплати пенсій, які були розглянуті міжвідомчою комісією з призначення (поновлення) виплати пенсій у 2017 році, виплата пенсій була поновлена у 385100 випадках, що становить 70 відсотків¹⁸⁷. Окрім цього, більшість випадків призупинення виплати пенсій, що були оскаржені до суду, також призвели до поновлення їх виплати¹⁸⁸. Так, 30 серпня 2017 року Добропільський міськрайонний суд у Донецькій області прийняв рішення на користь позивачки, якої було позбавлено пенсії починаючи з жовтня 2014 року. Це стало першим випадком, коли суд підтвердив право на пенсію особи, що постійно мешкала на контрольованій озброєними групами території¹⁸⁹. Водночас, 31 жовтня 2017 року це рішення було скасовано, і зараз цю справу розглядає Вищий адміністративний суд України.

121. Окрім цього, встановлення зв'язку між правом на пенсію та наявністю статусу ВПО для громадян, місце проживання яких зареєстроване на контрольованих озброєними групами територіях, навіть якщо вони реєструють місце проживання на підконтрольній Уряду території, створює перешкоди для інтеграції ВПО у свої нові громади¹⁹⁰. УВКПЛ наголошує, що для запобігання ситуації тривалого переміщення політика Уряду має сприяти доступу до таких сталих рішень, як інтеграція у місцеві громади.

прийняв Постанову № 689 (доступна за посиланням: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250271225>), що передбачає скасування процедури перевірки (шляхом здійснення візитів додому) пенсіонерів, якщо вони проходять обов'язкову процедуру ідентифікації (особисто з'являються) у відділенні «Ощадбанку» (вони мають робити це кожні три місяці). Водночас, регулярні перевірки щодо тих ВПО, які отримують адресну допомогу або інші види соціальних виплат, зберігаються. Оскільки більшість ВПО-пенсіонерів також отримують грошові виплати ВПО, ці зміни не поліпшують їхнього становища. В інших випадках досягненню запланованого ефекту реформи заважала відсутність налагодженої співпраці та технічних засобів для своєчасного обміну інформацією між управліннями соціальної політики та «Ощадбанком».

¹⁸² Дані, надані Пенсійним фондом України 3 листопада 2017 року.

¹⁸³ Стаття 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права; Стаття 1 Протоколу I до Конвенції про захист прав людини та основних свобод; Стаття 14 Конвенції про захист прав людини та основних свобод; Статті 41 (право власності) та 46 (на право на соціальне забезпечення) Конституції України; Рішення Конституційного Суду України від 7 жовтня 2009 року про визнання того, що пенсійні виплати не можуть бути призупинені виключно на основі місця проживання особи.

¹⁸⁴ Див., наприклад, Комітет з прав людей з інвалідністю. Заключні зауваження стосовно першої доповіді України, 2 жовтня 2017 року, пункти 13-14, 22-25; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункти 91, 111 та 115.

¹⁸⁵ Див. розділ «Свобода пересування» вище.

¹⁸⁶ Наприклад, ММПЛУ була поінформована, що представники Пенсійного фонду України відмовилися перетинати міст у Старомаківці (розташований у так званій «сірій зоні») для проведення перевірки чотирьох прикутих до ліжка пенсіонерів, і після цього виплати їм були призупинені. Зустріч представників ММПЛУ з громадською організацією «Право на здоров'я», проведена 6 вересня 2017 року.

¹⁸⁷ Дані надані Пенсійним фондом України та охоплюють усі розглянуті випадки за період з 1 січня до 26 жовтня 2017 року.

¹⁸⁸ У 90 відсотках справ, поданих до суду ГО «Право на захист» у 2017 році (більше 80 рішень), українські суди винесли рішення на користь громадян, які оскаржували рішення про призупинення виплати їхніх пенсій. Пенсійний фонд повідомив ММПЛУ про те, що у період з січня до жовтня 2017 року виплата пенсій 165 ВПО була відновлена відповідно до рішення суду.

¹⁸⁹ Рішення суду, доступне за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68839150>.

¹⁹⁰ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ

122. УВКПЛ звертає увагу на тривожну тенденцію щодо випадків, коли ВПО відмовлялися у виплаті адресної фінансової допомоги, оскільки населені пункти, з яких вони виїхали, не були включені до офіційного переліку населених пунктів, в яких органи державної влади не здійснюють свої повноваження відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1085¹⁹¹. Наприклад, у цей перелік не включено такі населені пункти, як Зайцеве, Золоте-5, Північне та Невельське, які регулярно страждали від бойових дій.

На територіях, контрольованих озброєними групами

123. З початку конфлікту особи, що проживають на контрольованих озброєними групами територіях, страждають від втрати доступу до державних послуг. Люди з інвалідністю постраждали від більше за інших, оскільки, зокрема, вони більше не отримують безкоштовно або зі знижками окремі медичні препарати, гігієнічні товари та протези, а соціальне таксі (для людей в інвалідних візках) більше не працює. Окрім цього, люди з інвалідністю на контрольованій озброєними групами території, у тому числі діти, більше не проходять щорічного лікування або реабілітації у санаторіях.

124. Жителі повідомляють, що «допомога з інвалідності», яку виплачують «органи влади» обох самопроголошених «республік», не є сталим джерелом доходу та не покриває основних потреб¹⁹². Внаслідок цього люди з інвалідністю часто залишалися повністю залежними від своїх сімей та/або гуманітарної допомоги у час, коли робота гуманітарних організацій досі обмежена обмеженнями (див. також розділ «Право на достатній життєвий рівень» вище).

С. Право на житло, землю та власність

125. Відсутність реституції та відновлення у правах або компенсації за зруйноване або пошкоджене майно залишається однією з найгостріших соціально-економічних проблем, що не були розв'язані¹⁹³. УВКПЛ звертає увагу на відсутність прогресу у створенні єдиного реєстру пошкодженого або зруйнованого майна¹⁹⁴. В окремих районах біля лінії зіткнення, де жителі були змушені залишити свої будинки через ситуацію з безпекою, місцеві військово-цивільні адміністрації проводять перевірки пошкодженого майна лише тоді, коли власники безпосередньо просять про це. Таким чином вірогідно, що велика кількість пошкоджених та/або зруйнованих об'єктів власності не була підтверджена військово-цивільними адміністраціями, через що їх власникам може бути важко отримати компенсацію або реституцію в майбутньому.

126. У шести випадках суди першої інстанції визнали право осіб, будинки яких було зруйновано або пошкоджено через бойові дії, на компенсацію. Водночас, ці рішення були скасовані судами апеляційної або касаційної інстанції¹⁹⁵. У нещодавньому рішенні апеляційний суд відхилив рішення суду нижчої інстанції про призначення компенсації, оскільки власник будинку отримав гуманітарну допомогу у формі будівельних матеріалів¹⁹⁶. УВКПЛ наголошує, що особи, будинки яких було зруйновано або

¹⁹¹ 31 травня 2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив зміни до Постанови № 505 (Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг), відповідно до якої право на адресну допомогу мають лише ВПО з населених пунктів, перерахованих у Наказі № 1085. Перелік населених пунктів, включений до Наказу № 1085, був ухвалений у листопаді 2014 року, в останній раз зміни до нього вносилися у грудні 2015 року.

¹⁹² Інтерв'ю, проведені ММППЛУ.

¹⁹³ Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 16 травня до 15 серпня 2017 року, пункт 119.

¹⁹⁴ У своїй попередній доповіді про ситуацію з правами людини в Україні УВКПЛ рекомендувало Кабінету Міністрів України затвердити порядок інвентаризації та перевірки майна, у тому числі дієвий та доступний механізм документальної фіксації та оцінки шкоди, заподіяної внаслідок конфлікту.

¹⁹⁵ Інформація надана ГО «Право на захист».

¹⁹⁶ Рішення Апеляційного суду Донецької області, 12 вересня 2017 року, доступно за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68895276>.

пошкоджено через збройний конфлікт, мають право на повну та ефективну компенсацію як невід'ємну складову процесу реституції¹⁹⁷.

127. 20 вересня 2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 708, де встановлені вимоги, яким мають відповідати ВПО для участі у державній програмі забезпечення доступним житлом¹⁹⁸. Програмою передбачено надання фінансової допомоги в розмірі 50 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла. УВКПЛ вітає ухвалення цієї Постанови, але попереджає, що з огляду на вартість житла та рівень безробітності в районах, які постраждали від конфлікту, доступне житло може досі бути недоступним вразливим категоріям громадян, незважаючи на цю допомогу¹⁹⁹.

На території, контрольованій озброєними групами

128. Велика кількість ВПО, будинки яких знаходяться на контрольованій озброєними групами території, виразили занепокоєння щодо нової «програми», запровадженої «Луганською народною республікою», яка передбачає інвентаризацію усіх «залишених» квартир для їх виділення людям, що потребують житла²⁰⁰. Ця «програма» викликає занепокоєння з приводу того, що приватна власність ВПО, які тимчасово проживають на контрольованій Урядом території, може бути конфіскована.

129. 3 листопада 2017 року озброєні групи «Донецької народної республіки» оприлюднили «наказ» про «націоналізацію» врожаю, вирощеного за земельних ділянках, що були включені до «державного» та «комунальних» «майнових фондів» та «зайняті» юридичними особами або фізичними особами без «дозволу»²⁰¹. «Міністерству податків» було надано безперешкодний доступ до реєстрів юридичних осіб і фізичних осіб для виконання цього наказу, який застосовується ретроактивно. УВКПЛ занепокоєне з приводу можливого впливу цього заходу на дотримання прав людини, особливо в контексті високого рівня продовольчої небезпеки на цій території²⁰².

VI. Дискримінація осіб, що належать до меншин

130. УВКПЛ продовжило документувати напади на осіб, що належать до меншин, а також небажання поліції класифікувати такі напади як злочини на ґрунті ненависті. 30 вересня на учасників Фестивалю рівності в Запоріжжі здійснила напад група з приблизно 200 молодих осіб, в результаті чого чотири активістки було госпіталізовано²⁰³. У час, поки особи, що скоїли порушення, били потерпілих, вони вигукували: «Це не місце для людей таких як ви!». Правоохоронці, кількість яких була недостатньою для захисту учасників,²⁰⁴ не змогли вчасно зреагувати на напад. Сімнадцять осіб було затримано, але поліція відмовилася класифікувати цей напад як злочин на ґрунті ненависті²⁰⁵ та відкрила справу за фактом хуліганства.

¹⁹⁷ Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців та переміщених осіб, відомі як «Принципи Пінейро», принцип 21.

¹⁹⁸ Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/708-2017-%D0%BF>.

¹⁹⁹ Це питання було піднято на конференції, присвяченій питанням захисту прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, що постраждали від конфлікту, на житло, землю та інші об'єкти власності, організованої Данською радою у справах біженців 5 жовтня 2017 року.

²⁰⁰ Телефонні розмови, проведені ММПЛУ з ВПО за Луганська. Заява «голови» «Луганської народної республіки» від 11 вересня 2017 року.

²⁰¹ https://old.dnr-online.ru/wp-content/uploads/2017/11/Ukaz_N291_03112017.pdf.

²⁰² Див. Кластер з питань продовольчої безпеки та засобів до існування, Огляд галузевих потреб, жовтень 2017 року, доступно за посиланням:

http://fscluster.org/sites/default/files/documents/fscl_brief_update_on_sectoral_needs_october_2017.pdf.

²⁰³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ.

²⁰⁴ Міністерство внутрішніх справ проінформувало ММПЛУ, що були присутні 70 правоохоронців.

²⁰⁵ У статті 161 Кримінального кодексу України заборонені «умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних,

131. УВКПЛ занепокоєне проявами нетолерантності, у тому числі погрозами насильством, з боку праворадикальних груп²⁰⁶ проти осіб, що мають альтернативні соціальні або політичні погляди меншості. 8 вересня 2017 року представники ГО «Асоціація ЛГБТ «Ліга»» мали намір покласти квіти до пам'ятника Героям Небесної Сотні в Миколаєві. Цей захід було скасовано через погрози насильством з боку представників ГО «Сокіл»²⁰⁷ та «Правого сектору»²⁰⁸ та відсутність гарантій безпеки з боку поліції²⁰⁹. Організатори «Форуму видавців», що проводився у Львові з 31 до 17 вересня, також отримали погрози²¹⁰ від праворадикальних груп (у тому числі від «Правого сектору», ГО «Сокіл», Національного корпусу²¹¹ та Добровольчого українського корпусу²¹²), через що вони були змушені скасувати презентацію книжки про мам-лесбійок. 31 жовтня засідання Гендерного клубу, організоване студентами Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, було перервано членами ГО «Традиції та порядок»²¹³, які погрожували учасникам фізичним насильством та зірвали прапор Європейського Союзу з будівлі університету²¹⁴. УВКПЛ також занепокоєне з приводу проявів нетолерантності, виражених органами влади, такими як Полтавською міською радою, яка ухвалила відкриту заяву, в якій закликала Верховну Раду України до дискримінації представників спільноти ЛГБТ²¹⁵.

релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

²⁰⁶ «Праворадикальні групи» – це загальний термін, що охоплює політичні партії, рухи та групи, які звинувачують вразливі категорії громадян у соціальних проблемах та підбурують до нетолерантності та насильства проти них. Праворадикальні групи ставлять під сумнів основний принцип недискримінації шляхом поширення ідеології, заснованої на расизмі, расовій дискримінації, ксенофобії та пов'язаній з ними нетерпимості. Ці групи також беруть участь у нападах на окремих осіб на основі їхньої гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. *Див.* доповіді Спеціального доповідача з питань сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості (A/HRC/35/42 від 26 квітня 2017 і A/HRC/18/44 від 21 липня 2011).

²⁰⁷ Молодіжне крило праворадикальної політичної партії «Свобода».

²⁰⁸ «Правий сектор» – це праворадикальний рух, який складається з політичної партії, воєнізованого волонтерського батальйону та молодіжної організації.

²⁰⁹ *Див.* Звернення Голови ГО «Асоціація ЛГБТ «Ліга»» до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, доступне за посиланням: <http://lgbt.com.ua/розвернення-до-повноваженого-пл/>. Представники ГО «Сокіл» та «Правого сектору» відкрито погрожували насильницьким чином зірвати захід та заявили, що такі заходи не відповідають ідеології їхніх організацій та культурним традиціям України.

²¹⁰ Низка праворадикальних групи написали листа на ім'я керівника Управління СБУ у Львівській області, Голови Львівської обласної державної адміністрації та Голови Львівської міської ради, закликаючи їх запобігти презентації книги та погрожуючи в іншому випадку вжити всіх можливих заходів самостійно. *Див.*: <http://bookforum.ua/wp-content/uploads/2017/09/Lyst.pdf>.

²¹¹ Праворадикальна політична партія, заснована на ідеології націонал-соціалізму.

²¹² Добровільний батальйон та воєнізоване крило руху «Правий сектор».

²¹³ Праворадикальна група, що пропагує націоналізм та традиційні сімейні цінності.

²¹⁴ ММПУ отримала інформацію, що особи, які скоїли порушення, кричали, що ідея гендерної рівності суперечить українським традиційним цінностям і що ці теми не повинні навіть обговорюватися. Поліція прибула на місце події, але після того, як правоохоронці взяли декілька письмових свідчень від осіб, що скоїли порушення, вони залишили місце події, не вживши жодних додаткових заходів. Інтерв'ю, проведене ММПУ.

²¹⁵ 19 вересня 2017 року Полтавська міська рада прийняла відкриту заяву, в якій закликала Верховну Раду України заборонити «пропаганду девіантної сексуальної поведінки», включаючи «марші гідності», «прайди», «гей-паради» та «фестивалі квір-культури», прибрати будь-які згадування про «сексуальну орієнтацію» або «гендерну ідентичність» з національного законодавства, утриматися від ухвалення Закону про цивільне партнерство, скасувати сексуальну освіту, спрямовану на усунення гендерних стереотипів зі шкільної освіти, шкіл, ухвалити Закон про «заборону пропаганди гомосексуалізму», припинити процес внесення змін до Конституції та інших нормативно-правових актів щодо визначення сім'ї, шлюбу, батьківства, материнства та дитинства.

VII. Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь

“Цей арешт є спробою закрити нам рот.”

- Кримський татарин під час судового розгляду за звинуваченнями у членстві в терористичній організації.

132. Незважаючи на продовження відсутності доступу до Криму УВКПЛ мало можливість задокументувати різні аспекти ситуації з правами людини в Криму шляхом проведення інтерв'ю зі свідками та жертвами порушень прав людини, а також візитів до адміністративного кордону з Кримом та зустрічей зі співробітниками місцевих органів влади. Протягом звітнього періоду два заступники Голови Меджлісу кримськотатарського народу були засуджені судами в Криму до різних строків позбавлення волі. 25 жовтня їх було помилувано та звільнено з-під варти. В інших випадках УВКПЛ зафіксувало серйозні порушення прав людини, такі як свівальні затримання, катування і жорстоке поводження. Через судові вироки про кримінальну відповідальність за вираження критичних та альтернативних поглядів продовжувалися обмеження свободи мирних зібрань, думки та вираження поглядів. УВКПЛ зазначає, що згідно зі статтею 43 Гаазького положення 1907 р. та статті 64 Четвертої Женевської конвенції 1949 року Російська Федерація як окупаційна держава повинна дотримуватися законів, які вже діють на окупованій території, і може поширювати дію лише того кримінального законодавства, яке є необхідним для підтримки належного урядування та забезпечення безпеки.

A. Верховенство права та здійснення правосуддя

133. 25 жовтня 2017 року було звільнено з-під варти двох кримськотатарських лідерів Ахтема Чийгоза та Ільмі Умерова, яких раніше засудили в Криму за «організацію масових заворушень» та «публічні заклики до порушення територіальної цілісності» Російської Федерації відповідно. Їх було доставлено до Туреччини, а 27 жовтня вони повернулися до України. Як повідомляється, Президент Російської Федерації прийняв рішення про помилування обох заступників Голови Меджлісу після переговорів з Президентом Туреччини.

134. Ахтема Чийгоза було засуджено 11 вересня 2017 року до 8 років позбавлення волі за організацію масових заворушень протягом громадського зібрання у Сімферополі 26 лютого 2014 року. Ільмі Умерова було визнано винним 27 вересня 2017 року та засуджено до двох років позбавлення волі за публічні заклики до порушення територіальної цілісності Російської Федерації протягом телевізійного інтерв'ю. УВКПЛ звертає увагу, що засудження Чийгоза може вважатися порушенням статті 70 Четвертої Женевської конвенції, відповідно до якої окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом²¹⁶, за вчинки, скоєні до початку окупації, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни, незалежно від права, яке застосовується до справи²¹⁷. Щодо засудження Умерова, УВКПЛ нагадує, що усі форми вираження поглядів захищені правом з прав

²¹⁶ У статті 4 Четвертої Женевської конвенції визначено, що «особами, що перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є».

²¹⁷ У статті 70 Четвертої Женевської конвенції встановлено, що «окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки, скоєні до початку окупації, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни».

людини, і особи не можуть притягатися до кримінальної відповідальності за вираження поглядів.

В. Право на свободу та особисту недоторканість

135. Протягом звітного періоду правоохоронні органи Криму затримали 10 кримських татар, які начебто належали до терористичних або екстремістських груп, що підтримують сектантські форми Ісламу. Правоохоронці також затримали на короткий строк 49 кримських татар, які ініціювали мирні одиночні протести для того, щоб засудити затримання та представлення кримських татар як терористів.

136. 2 жовтня співробітники Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації в Криму провели рейди в будинках та затримали чотирьох кримськотатарських чоловіків (усі з них – ревні мусульмани). Їх звинуватили в «екстремістській діяльності» та належності до «Джамаат Табліг» – суннітського руху, забороненого в Російській Федерації як екстремістської організації²¹⁸. Три з чотирьох чоловіків, інтереси яких представляли приватні адвокати, були поміщені під варту, а четвертий чоловік – під домашній арешт. Протягом декількох днів три чоловіки, що перебували під вартою, відмовилися від послуг своїх приватних адвокатів. Відповідно до співрозмовників УВКПЛ, така відмова стала наслідком тиску з боку ФСБ на підозрюваних та членів їхніх сімей, що мав на меті змусити їх відмовитися від послуг визначених адвокатів в обмін на «поблажливе ставлення», яке було їм обіцяно²¹⁹.

137. 11 жовтня співробітники ФСБ та спецназу провели серію одночасних обшуків будинків кримських татар у Бахчисараї, в результаті чого було затримано шість кримськотатарських чоловіків (усі – ревні мусульмани) за звинуваченнями у належності до «Хізб ут-Тахріру» – організації, що вважається «терористичною» та діяльність якої у Російській Федерації заборонена²²⁰. Враховуючи ці затримання, кількість людей у Криму, що перебувають під вартою за звинуваченням у належності до «Хізб ут-Тахріру» починаючи з березня 2014 року досягла 25. У той же день 11 інших кримськотатарських чоловіків, які прийшли продемонструвати солідарність та зняти на камеру дії правоохоронців, також були затримані, а пізніше звільнені з-під варті. Дев'ять з них отримали покарання у вигляді адміністративних штрафів²²¹.

С. Право на фізичну та психічну недоторканість

138. УВКПЛ задокументувало серйозні порушення прав людини проти кримського татарина, які, вірогідно, були скоєні співробітниками ФСБ у Криму. Рано вранці 13 вересня 2017 року вони провели обшук в його будинку та затримали його. Потерпілий перебував під вартою без зв'язку із зовнішнім світом більше доби у приміщенні ФСБ у Сімферополі. Протягом цього часу члени його сім'ї робили постійні запити до правоохоронних органів про його долю та місцезнаходження²²². 14 вересня потерпілого було залишено на автобусній зупинці в Сімферополі. Йому було нанесено тілесні ушкодження, він заявив про те, що його побили та катували, у тому числі з використанням електричного струму, а також погрожували сексуальним насильством, щоб змусити його дати свідчення проти себе та інших осіб. Протоколу про його затримання складено не було, і офіційного звинувачення проти нього також не було висунуто.

²¹⁸ Верховний суд Російської Федерації визнав «Джамаат Табліг» екстремістською організацією 7 травня 2009 року. В Україні руху «Джамаат Табліг» дозволено проводити діяльність.

²¹⁹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

²²⁰ Верховний суд Російської Федерації визнав «Хізб ут-Тахрір» терористичною організацією 14 лютого 2003 року.

²²¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

²²² Інтерв'ю, проведені ММПЛУ.

Д. Свобода думки та вираження поглядів

139. Проти осіб, які стверджують, що Крим було окуповано Російською Федерацією, відкривають кримінальні справи, покарання за якими може передбачати позбавлення волі.

140. 22 вересня 2017 року фріланс-журналіста Микола Семену було засуджено за звинуваченнями у сепаратизмі (так само, як Ільмі Умерова) до умовного позбавлення волі строком на 30 місяців. Йому також було заборонено займатися «громадською діяльністю» (у тому числі журналістикою) протягом трьох років. Вирок базується на статті, яку він написав для Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода у 2015 році та в якій він розкритикував окупацію Криму та закликав до його військової блокади.

141. УВКПЛ звертає увагу, що застосування положень російського законодавства щодо заборони сепаратизму повинне дотримуватися вимог частини 1 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і не може використовуватися для кримінального переслідування опозиційних точок зору або критики.

Е. Свобода релігії та переконань

142. 31 серпня 2017 року судові виконавці з використанням сили увійшли до будівлі, в якій була розташована філія Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) у Сімферополі. Це було здійснено на виконання рішення, прийнятого Верховним судом Російської Федерації в лютому 2017 року, яким вимагалось звільнити приміщення на першому поверсі будівлі, що використовувалося філією УПЦ КП як офісне приміщення та магазин. УВКПЛ звертає увагу, що такі події з тривогою були сприйняті вірянами та поновили занепокоєння щодо майбутнього УПЦ КП, продовження діяльності якої у Криму залишається під загрозою через відсутність офіційного юридичного статусу відповідно до законодавства Російської Федерації²²³.

143. На відміну від УПЦ КП, Українська греко-католицька церква (УГКЦ) пройшла перереєстрацію у 2016 році та нині працює у Севастополі, Ялті та Євпаторії відповідно до законодавства, що застосовується Російською Федерацією. Водночас, церква була змушена змінити свою назву на «Візантійська католицька церква», оскільки її справжнє найменування не визнається в Російській Федерації. Окрім цього, у Криму постійно проживають лише два священники УГКЦ, які продовжують проводити релігійні заходи. Інші священники УГКЦ, які не були жителями Криму станом на березень 2014 року (і, відтак, не відповідають правовим вимогам для отримання громадянства Російської Федерації), були визнані іноземцями відповідно до законодавства, яке Російська Федерація застосовує в Криму і були змушені виїхати з півострова²²⁴.

Ф. Свобода мирних зібрань

144. Органи влади Криму продовжили накладати обмеження на здійснення права на свободу мирних зібрань. Правоохоронні органи затримали 49 осіб, які проводили одиночні пікети на знак протесту проти переслідування кримських татар. Окрім цього, місцеві органи влади у 13 населених пунктах відхилили запити про проведення мирних зібрань на захист прав ЛГБТ.

145. 14 жовтня у різних населених пунктах Криму було проведено низку одиночних пікетів проти затримань кримських татарів начебто за належність до «терористичних» та

²²³ Відповідно до законодавства Російської Федерації, усі громадські організації в Криму, у тому числі релігійні громади, мали пройти перереєстрацію для отримання юридичного статусу. Без реєстрації релігійні громади можуть проводити зібрання, але не можуть укладати угоди про оренду об'єктів державної власності, відкривати рахунки у банках, наймати людей на роботу або запрошувати іноземців.

²²⁴ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ. Див. також Доповідь УВКПЛ про ситуацію з правами людини у тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, пункти 64-70.

«екстремістських» організацій у Бахчисараї. Приблизно 100 осіб тримали плакати з вимогою припинити переслідування кримських татар. Правоохоронці повідомили про затримання 49 протестувальників за порушення федерального законодавства Російської Федерації про громадські зібрання²²⁵. Правоохоронці провели з ними «розмови з попередженням» та звільнили з-під варти. Відповідно до законодавства Російської Федерації, яке застосовується як законодавство окупаційної держави в Криму, для проведення одиночних пікетів не потрібно отримувати попереднього дозволу²²⁶. УВКПЛ нагадує, що згідно з міжнародним правом з прав людини, обмеження здійснення прав на мирні зібрання можуть бути виправдані лише у разі, якщо вони необхідні в інтересах національної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

146. Тринадцять населених пунктів у Криму (Євпаторія, Ялта, Судак, Феодосія, Джанкой, Армянськ, Бахчисарай, Севастополь, Керч, Алушта, Саки, Сімферополь та Красноперекоськ) заборонили проведення зібрань спільнот ЛГБТ, що були заплановані на жовтень 2017 року. Організації ЛГБТ з Російської Федерації звернулися з проханням про проведення цих мирних зборів для захисту прав ЛГБТ. Відмови були обґрунтовані посиланням на законодавство Російської Федерації, яке застосовується як законодавство окупаційної держави в Криму та яке забороняє пропаганду «нетрадиційних статевих відносин». У справі *Бачковський та інші проти Польщі*, Європейський суд з прав людини визнав, що відмова у проведенні мирних зборів за ознакою сексуальної орієнтації є порушенням права на мирні зібрання та порушенням заборони дискримінації.²²⁷

Г. Призов на військову службу

147. 2 жовтня 2017 року Російська Федерація оголосила про осінній призов на військову службу. Очікується, що з Криму до Збройних Сил Російської Федерації буде призвано близько 2 тисяч чоловіків. Міністерство оборони Російської Федерації підтвердило, що третина призовників буде переведена з півострова на територію Російської Федерації. Відхилення від призову на військову службу є злочином за Кримінальним кодексом Російської Федерації, і покарання за нього передбачає до двох років позбавлення волі²²⁸. Місцеве управління Слідчого комітету Російської Федерації в Севастополі підтвердило відкриття кримінальної справи проти жителя м. Севастополя за ухилення від призову²²⁹. УВКПЛ занепокоєне, що призов на військову службу порушує встановлену міжнародним гуманітарним правом заборону примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в збройних силах окупаційної держави²³⁰.

²²⁵ <https://82мвд.рф/news/item/11345690/>.

²²⁶ Водночас, за інформацією Конституційного Суду Російської Федерації, у ситуації, коли декілька одиночних пікетів проводяться одночасно та схожі один на одного з «достатньою очевидністю» щодо використовуваних предметів, загальних цілей, гасел і строку, такі пікети можуть розглядатися як один громадський пікет, здійснений групою осіб. У такому випадку до нього застосовуються вимоги щодо необхідності отримання попереднього дозволу для його проведення (Рішення Конституційного Суду Російської Федерації № 4-П, 14 лютого 2013 року, пункт 2.5; <https://rg.ru/2013/02/27/mitingi-dok.html>).

²²⁷ ЄСПЛ, *Справа Бачковський та інші проти Польщі* (№ 1543/06), 3 травня 2007 р.

²²⁸ Стаття 328 Кримінального кодексу Російської Федерації.

²²⁹ Управління Слідчого комітету Російської Федерації в м. Севастополі, заява від 28 вересня 2017 року, доступна за посиланням: <http://sevastopol.sledcom.ru/news/item/1167566/>; заява від 11 жовтня 2017 року, доступна за посиланням: <http://sevastopol.sledcom.ru/news/item/1170699/>.

²³⁰ Стаття 51 Четвертої Женевської конвенції.

VIII. Зміни у законодавстві та інституційні реформи

A. Законодавство щодо не контрольованої Урядом території в окремих районах Донецької та Луганської областей

148. 6 жовтня Верховна Рада України продовжила²³¹ на один рік дію Закону 2014 року²³², що передбачає розширені повноваження місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, що не контролюються Урядом, на виконання одного з політичних зобов'язань за Мінськими домовленостями. Запровадження спеціального порядку місцевого самоврядування залежить від реалізації низки вимог для проведення прозорих та демократичних виборів²³³, у тому числі відведення озброєнь та виведення усіх незаконних збройних формувань.

149. У той же день Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект закону, що створює умови для відновлення державного контролю над окремими районами Луганської та Донецької областей²³⁴. У проекті Закону визначено, що Російська Федерація проводить збройну агресію проти України, що призвела до тимчасової окупації частин її території. У тексті підтверджується право України на самозахист²³⁵, а також її зобов'язання до мирного політичного рішення конфлікту на основі міжнародного права. Регулювання конфлікту пропонується доручити військовим – Об'єднаному оперативному штабу Збройних Сил України (ООШ ЗСУ)²³⁶, а принцип антитерористичної операції, що проводиться під егідою Служби безпеки України (СБУ), скасовується.

150. Відповідно до проекту Закону, Україна не несе відповідальності за протиправні дії Російської Федерації та озброєних груп на території, яку вони контролюють, і не визнає жодного акту (рішення, документу), вчиненого ними на цій території. У проекті Закону визнаються позитивні зобов'язання України щодо населення цієї території та передбачається створення «спеціального правового режиму» для захисту прав і свобод населення, переважно на основі положень Закону 2014 року²³⁷, що раніше застосовувався виключно до Криму. На Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб покладається обов'язок з розробки «заходів захисту», таких як сприяння забезпеченню соціальних та економічних потреб, надання гуманітарної допомоги та забезпечення доступу до українських засобів масової інформації та засобів правового захисту. Порядок, що визначає пересування людей та товарів через лінію зіткнення, має бути визначений начальником ООШ ЗСУ у консультаціях із СБУ та Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

151. УВКПЛ звертає увагу на намір авторів проекту Закону визначити конфлікт на сході України в юридично обов'язковому формулюванні. Водночас, УВКПЛ відзначає, що це визначення не має використовуватися для створення передумов (та передбачати юридичні санкції) для обмеження свободи думки та вираження поглядів.

²³¹ Шляхом ухвалення Закону України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей» № 2167-VIII.

²³² Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» № 1680-VII від 16 вересня 2014 року. Закон було ухвалено на трирічний строк, і 18 жовтня 2017 року його чинність мала завершитися.

²³³ Там само, стаття 10.

²³⁴ Проект Закону 7163 «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях».

²³⁵ Стаття 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

²³⁶ Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України (ООШ ЗСУ) – це орган, що відповідає за управління та координацію діяльності військово-цивільних сил. Спільно з Генеральним штабом ЗСУ він формує структуру військового командування в Україні. ООШ ЗСУ було включено до структури Збройних Сил України під час її реформи у червні 2016 року. Див. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оборони» № 1420-VIII від 16 червня 2016 року.

²³⁷ Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 року.

152. УВКПЛ звертає увагу, що проекту Закону загалом бракує чіткості щодо нормативно-правового забезпечення захисту прав та свобод населення окремих районів Луганської та Донецької областей. Хоча у проекті наводиться посилання на законодавство, що застосовується до Криму, як нормативно-правову основу захисту прав людини на сході України, для його імплементації необхідно належним чином його адаптувати для дотримання вимог правової визначеності.

153. УВКПЛ також має занепокоєння щодо положень, які передбачають загальне невизнання документів, виданих на неконтрольованій Урядом території, та закликає до продовження практики визнання принаймні фактів народження та смерті на такій території для гарантування визнання правового статусу осіб, що проживають на цій території.

154. Передбачаючи наслідки введення в дію законопроекту, УВКПЛ закликає Уряд не допустити різкого припинення чинності правових актів²³⁸, якими було встановлено конкретні гарантії та привілеї для населення протягом строку проведення антитерористичної операції. Необхідно передбачити перехідний період, в рамках якого чинність таких привілеїв буде продовжено, поки національне законодавство не буде приведено у відповідність до положень нової законодавчої бази.

В. Закон «Про освіту»

155. 28 вересня набрав чинності новий Закон України «Про освіту», що має на меті забезпечити рівні можливості для учнів досягти вільного володіння державною мовою та запроваджує нові правила щодо використання мов в освіті, що надається державою²³⁹.

156. Відповідно до цього закону, українська мова стає головною мовою навчання у середній школі (тобто, починаючи з п'ятого класу) та вищих навчальних закладах. Національні меншини зберігають за собою право на навчання своєю рідною мовою у дошкільних навчальних закладах та молодшій школі, а на подальших рівнях навчання можуть звертатися за тим, щоб вивчати свою рідну мову як окремий предмет. Окрім цього, «один або більше» предметів можуть викладатися двома або кількома мовами: українською і будь-якою з офіційних мов Європейського Союзу. Представники корінних народів можуть навчатися рідною мовою від дошкільного до середнього рівня освіти, а також можуть продовжити вивчати рідну мову як окремий предмет на подальших рівнях навчання²⁴⁰.

157. УВКПЛ звертає увагу, що попереднє законодавство про освіту дозволяло використовувати мови меншин у навчанні на всіх рівнях освіти. Таким чином, національні меншини мали можливість повною мірою користуватися міжнародними освітніми стандартами. Принципи ЮНЕСКО про мови та освіту передбачають, що навчання мовою меншини має здійснюватися на рівні початкової освіти та «продовжуватися до такого рівня освіти, до якого це можливо»²⁴¹. Так само, згідно зі Спеціальним доповідачем ООН з питань меншин, «в ідеалі, навчання рідною мовою має тривати як мінімум шість-вісім років, а за можливості - довше»²⁴².

²³⁸ Наприклад, Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» № 1669-VII від 2 вересня 2014 року.

²³⁹ Президент Петро Порошенко заявив, що закон підвищує якість системи освіти в Україні, посилює роль української мови та надає кожній особі рівні можливості навчатися. Він також підкреслив намір суворо дотримуватися освітніх прав національних меншин.

²⁴⁰ У Законі встановлено перехідний період для учнів, які почали середню освіту до 1 вересня 2018 року, і до яких застосовуються положення попереднього законодавства про мову навчання. Але він діє лише до 1 вересня 2020 року, коли положення нового Закону почнуть застосовуватися до всіх.

²⁴¹ ЮНЕСКО, Принципи ЮНЕСКО про мови та освіту, Принцип 1.

²⁴² Спеціальний доповідач ООН з питань меншин: мовні права та мовні меншини: практичне керівництво з реалізації. Женева, березень 2017 року, с. 18.

158. Новий Закон «Про освіту» встановлює більше обмежень, ніж були в попередньому законі, оскільки національні меншини можуть не мати можливості навчатися рідною мовою після завершення початкової освіти. У своєму рішенні у справі *Кіпр проти Туреччини* (2001 рік) Європейський суд з прав людини встановив, що положення, яке передбачає навчання рідною мовою на початковому рівні освіти, але не на середньому рівні²⁴³, є порушенням права на освіту²⁴⁴.

159. Хоча надання учням достатніх можливостей для забезпечення вільного володіння державною мовою є законною метою, УВКПЛ вважає, що це не має здійснюватися за рахунок навчання мовами меншин²⁴⁵. УВКПЛ також підкреслює, що всі права мають здійснюватися у не дискримінаційний спосіб. Це застосовується, наприклад, до права національних меншин вивчати «один або більше предметів» офіційною мовою ЄС. Це право не доступно національним меншинам, рідна мова яких не є офіційною мовою ЄС.

160. УВКПЛ нагадує, що домінуючий контекст у певній країні є основним фактором для належного регулювання питань мов меншин. Представники різних національних меншин²⁴⁶ звернулися до ММПЛУ зі скаргами, що положення ухваленого Закону не враховують їхні інтереси, які вони висловили протягом консультацій, що передували ухваленню Закону. Деякі з них висловили занепокоєння, що суттєві обмеження на навчання мовами меншин можуть впливати і на якість освіти, і на право на культурне самовизначення, особливо в деяких віддалених районах, велика частка населення яких належить до національних меншин. УВКПЛ занепокоєне, що новий Закон може викликати напругу в українському суспільстві²⁴⁷. УВКПЛ пропонує Уряду України забезпечити застосування гнучкого підходу до формування та реалізації політики у сфері мов та освіти, а також запроваджувати зміни поступово та з повним дотриманням міжнародних та регіональних зобов'язань України.

ІХ. Технічне співробітництво й інституційний розвиток

161. УВКПЛ здійснювало заходи з технічного співробітництва та інституційного розвитку для сприяння Уряду у виконанні міжнародних зобов'язань України щодо утвердження та захисту прав людини. Протягом звітного періоду було проведено зустрічі та заходи з великою кількістю органів влади та організацій громадянського суспільства для надання рекомендацій та допомоги для розв'язання проблем у сфері прав людини. Зокрема, було налагоджено більш тісний зв'язок з Постійним Представником Президента України в Криму. Окрім цього, УВКПЛ продовжило підтримувати процеси підготовки України до третього Універсального періодичного огляду (УПО), проведеного 15 листопада 2017 року.

²⁴³ Європейський суд з прав людини, *Кіпр проти Туреччини*, Рішення від 10 травня 2001 року (Велика Палата), *Кіпр проти Туреччини*, пункт 278.

²⁴⁴ Стаття 2 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини).

²⁴⁵ Згідно зі Спеціальним доповідачем ООН з питань меншин, «учням повинні надаватися достатні можливості для забезпечення вільного володіння державною мовою, але не за рахунок навчання рідною мовою», *див. вище*, посилання 4, пункт 19.

²⁴⁶ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ з представниками албанської, гагаузької, молдовської, російської, румунської та угорської національних меншин.

²⁴⁷ ММПЛУ отримала інформацію про низку демонстрацій проти положень нового Закону «Про освіту», що стосуються мови навчання. Наприклад, 17 жовтня 2017 року у Чернівцях було проведено демонстрацію представників румунської національної меншини, які вимагали права на навчання рідною мовою. Одночасно з цим проводилася контр-демонстрація, організована українськими націоналістичними групами, у тому числі представниками «Правого сектору» та «Свободи», які вигукували, що кожен громадянин України має навчатися українською мовою (*див., наприклад*, http://zik.ua/news/2017/10/17/u_chernivtsyah_rumunski_organizatsii_piketuvaly_oda_cherez_zakon_pro_osvitu_1187809).

162. УВКПЛ продовжило підтримувати імплементацію Стамбульського протоколу²⁴⁸ шляхом проведення тренінгів та розповсюдження інформації. У вересні та жовтні ММПЛУ провела тренінги для понад 160 фахівців, у тому числі для громадських моніторів Національного превентивного механізму (НПМ), керівництва та медичних працівників пенітенціарних установ, співробітників органів прокуратури, поліції та судово-медичних експертів. Тренінги стосувалися питань запобігання катуванням, гуманного поводження із ув'язненими відповідно до «Правил Нельсона Манделі»²⁴⁹, ефективного виявлення та розслідування випадків катувань, зобов'язань держави за міжнародним правом та механізмів ООН із запобігання та протидії катуванням. Такі заходи з розбудови спроможності доповнюють заходи ММПЛУ з моніторингу, звітування та захисту інтересів осіб у контексті практики застосування представниками урядових сил та озброєними групами катувань щодо осіб, ув'язнених у зв'язку з конфліктом, свідчення яких Місія документує з 2014 року. Окрім цього, 10 жовтня ММПЛУ спільно з НПМ провела нараду партнерів із застосування Стамбульського протоколу. Представники Генеральної прокуратури України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадянського суспільства та міжнародних організацій поділилися інформацією про виконані та заплановані ними заходи, а також визначили виклики та протидії.

163. ММПЛУ також продовжила заходи з підвищення обізнаності щодо питань сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та заходи у продовження роботи з Тематичною доповіддю УВКПЛ про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні, яка була представлена в лютому 2017 року. 28 вересня та 2 листопада 2017 року ММПЛУ провела заходи із запобігання свавільному та незаконному триманню під вартою, катуванням та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, для військовослужбовців, які будуть направлені до військово-цивільних адміністрацій у зоні конфлікту. Окрім представлення висновків з Тематичної доповіді, ММПЛУ надала огляд відповідних стандартів міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права, у тому числі через спеціальні приклади. На підтримку зобов'язання Уряду вживати кроків з розробки та застосування ефективних заходів для запобігання і реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, ММПЛУ та агенство «ООН Жінки» найняли міжнародного експерта, що надаватиме стратегічні рекомендації Уряду України, громадському суспільству та агентствам системи ООН із запобігання і реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні. З 13 жовтня по 2 листопада були проведені також детальні консультації з представниками Уряду, Верховної Ради України, місцевої влади, громадянського суспільства та агенств системи ООН. Наприкінці візиту експерта 10 листопада у Міністерстві юстиції було організовано семінар, на якому представники основних органів влади, у тому числі обласних та місцевих органів влади з регіонів, які постраждали від конфлікту, суб'єктів надання послуг, громадянського суспільства та міжнародних партнерів з розвитку долучилися до розробки національної стратегії з запобігання і реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

164. 15 листопада 2017 року було проведено оцінку дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини через Універсальний періодичний огляд (УПО), що є процедурою Ради ООН з прав людини. Держави-члени надали Україні 190 рекомендацій щодо таких питань, як права жінок / гендерна рівність, домашнєта сексуальне насильство, протидія ксенофобії та гомофобії, міжнародні відносини, корупція, забезпечення притягнення порушників до відповідальності/ безкарність та судова реформа. Агентства системи ООН в Україні сприяли проведенню інформованого

²⁴⁸ Посібник Організації Об'єднаних Націй щодо ефективного розслідування і документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижувачих гідність видів поводження і покарання, доступний за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>.

²⁴⁹ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), затверджені 17 грудня 2015 року, A/RES/70/175, доступно за посиланням: <https://www.penalreform.org/resource/standard-minimum-rules-treatment-prisoners-smr/>.

третього огляду УПО шляхом подання спільних матеріалів про оцінку ситуації з правами людини в Україні, проведення заходів з підвищення обізнаності посольств в Україні про основні проблеми у сфері прав людини, та сприяння консультаціям за участі представників Уряду, організацій громадянського суспільства та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

165. 25 жовтня 2017 року було підписано Рамкову угоду про партнерство між Організацією Об'єднаних Націй та Україною, в якій визначено, що ООН надає підтримку національним пріоритетам щодо розвитку. У тому, що стосується Рамкової угоди, УВКПЛ буде підтримувати роботу над досягненням тих пріоритетів, що стосуються демократичного врядування, верховенства права, громадської участі, людської безпеки та соціальної згуртованості.

Х. Висновки та рекомендації

166. Тимчасове затишшя в бойових діях і, відповідно, зменшення кількості жертв серед цивільного населення, зафіксоване у вересні та жовтні, продемонструвало потенційний позитивний вплив дотримання перемир'я на населення. Проте у листопаді кількість жертв серед цивільного населення знову зросла. Окрім цього, хоча динаміка щодо кількості жертв серед цивільного населення може тимчасово уповільнитися, несприятливий вплив на населення, спричинений конфліктом на Сході України, не зменшився. Раптові та не прогнозовані випадки інтенсифікації бойових дій призводили до втрати життів, викликали страждання та руйнували сім'ї. Такі страждання, що тривають вже понад три роки, мають більш важкі наслідки, ніж можуть бути виражені в статистичних даних. Ці страждання посилюються тим, що особи піддаються порушенням прав людини – у тому числі свавільному триманню під вартою, катуванням та жорсткому поводженню – що скоюються у зв'язку з конфліктом з обох сторін лінії зіткнення. Водночас, обмеження свободи пересування, що тривають, призводять до подальшого роз'єднання та ізоляції громад, підривають соціальну згуртованість та майбутні зусилля з встановлення миру та примирення.

167. 4,4 мільйонів людей, що постраждали від конфлікту,²⁵⁰ не спостерігають ознак того, що сторони конфлікту мають серйозні наміри припинити бойові дії та відновити мир. Стикаючись з «усім тим самим», ті, хто втратили своїх рідних, здоров'я, власність, засоби до існування та можливості, зараз втрачають надію. Очікується, що безпекові ризики та труднощі, пов'язані з наближенням четвертої зими конфлікту, буде важче перенести, ніж ті, що мали місце на попередніх стадіях конфлікту.

168. Строк для вжиття рішучих зусиль щодо конкретних кроків для врегулювання конфлікту вже давно сплив. З часом розбіжності в українському суспільстві, що виникають внаслідок конфлікту, будуть продовжувати поглиблюватися та вкорінюватися. Проблеми, які потрібно подолати для справжнього примирення та досягнення довгострокового миру в усій Україні, також стають гострішими, оскільки вони залишаються нерозв'язаними. Серйозний намір виконувати зобов'язання, взяті на себе в рамках Мінських домовленостей, став би необхідним першим кроком на шляху до встановлення миру та примирення.

169. Окрім цього, із наближенням 2018 року необхідно обов'язково забезпечити, щоб політика Уряду та зміни до законодавства, які запроваджує Україна, розроблялися в інклюзивний спосіб, і разом із судовими реформами сприяли підвищенню підзвітності та створенню передумов для встановлення миру та примирення у майбутньому. Такі заходи також мають створювати умови для вільної діяльності засобів масової інформації та свободи вираження поглядів під час підготовки до виборів у 2019 році, а також боротьби з мовою ненависті та дискримінаційними актами насильства.

²⁵⁰ Огляд гуманітарних потреб у 2018 році, Україна, листопад 2017 року, доступно за посиланням: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2018-enuk>.

170. У Криму продовжує застосовуватися правова система та система врядування Російської Федерації, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. Зі свого боку Уряд України має здійснювати інклюзивну політику щодо населення півострова, щоб забезпечити, що існуючі поділи не поглиблювалися далі. Скасування усіх непотрібних обмежень свободи пересування стане важливою складовою такого підходу.

171. Більшість рекомендацій, які було висловлено УВКПЛ у попередніх доповідях щодо ситуації з правами людини в Україні, досі не були застосовані та залишаються актуальними. УВКПЛ далі рекомендує наступне:

172. Органам державної влади України:

- a) Якщо військова присутність в цивільних районах виправдана внаслідок військової необхідності, вживати усіх можливих заходів для захисту цивільного населення, що проживає у цих районах, включаючи надання відповідного альтернативного житла, а також компенсації за використання майна та будь-яку шкоду;
- b) Уряду України – розробити національний механізм забезпечення належного, ефективного, негайного та відповідного правового захисту, у тому числі відшкодування шкоди, для цивільних жертв конфлікту, особливо тих, хто отримав поранення, і для сімей загиблих;
- c) Уряду України – запровадити нормативно-правову базу для відшкодування та компенсації за пошкоджене або знищене майно у зв'язку зі збройним конфліктом і забезпечення права осіб на отримання повної та ефективної компенсації;
- d) Правоохоронним органам України – забезпечити ефективні розслідування випадків насильницьких зникнень, тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катувань та жорстокого поводження, до яких можуть бути причетні представники урядових сил (Збройних Сил України, Служби Безпеки України, добровольчих батальйонів тощо), та розглянути можливість створення міжвідомчої робочої групи з розслідування таких випадків, оскільки цивільні слідчі органи не мають доступу до багатьох вірогідних місць тримання під вартою або місць, де в останній раз бачили потерпілих;
- e) Службі безпеки України – надати негайний, безперешкодний та конфіденційний доступ до усіх осіб, що перебувають під вартою у зв'язку з конфліктом, які були нещодавно затримані СБУ, у тому числі в Харківській області;
- f) Кабінету Міністрів України – внести зміни до Постанови № 99, щоб у ній було визначено перелік товарів, заборонених до переміщення через лінію зіткнення, замість переліку та обсягу товарів, дозволених для перевезення;
- g) Уряду України – скасувати непотрібні та непропорційні обмеження та полегшили свободу пересування на усіх контрольно-пропускних пунктах, а також на «внутрішніх блокпостах», та забезпечити, щоб до осіб, місце проживання яких зареєстроване на підконтрольних озброєним групам територіях, не застосовувалися додаткові дискримінаційні перевірки;
- h) Національній поліції України – проводити прозорі та ефективні розслідування усіх нападів на співробітників засобів масової інформації та вживати усіх можливих заходів для забезпечення відповідальності за вбивства журналістів, у тому числі із залученням міжнародних експертів, де це потрібно;
- i) Національній поліції України, Штабу антитерористичної операції, головам обласних, районних і сільських рад, а також головам військово-цивільних адміністрацій – підтримувати співпрацю у визначенні переліку населених пунктів,

що постраждали від збройного конфлікту, так, щоб це призвело до порушення економічних та соціальних прав;

ж) Міністерству соціальної політики України – забезпечити доступ усіх осіб, які підпадають під визначення ВПО до інструментів державної підтримки та соціального захисту без жодної дискримінації, в тому числі у зв'язку прив'язкою до списку населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення;

к) Уряду України, Верховній Раді України та іншим відповідним органам державної влади – скасувати положення, що перешкоджають громадянам України у рівному доступі до пенсій, дискримінуючи їх за ознаками зареєстрованого місця проживання або реєстрації в якості ВПО;

л) Міністерству соціальної політики України – забезпечити ефективну співпрацю та процеси обміну інформацією з усіма суб'єктами, залученими до проведення перевірок та ідентифікації у зв'язку з виплатою пенсій, а також забезпечити доставку додому виплат ВПО, які отримують пенсії та соціальні виплати, з тим, щоб уникнути подвійних перевірок або інших додаткових тягарів для вразливих груп населення;

м) Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України та іншим відповідним органам державної влади України – забезпечити, доступ усіх людей з інвалідністю, незалежно від їх місця проживання, до медичних послуг, у тому числі до реабілітації, гарантованих державними програмами та законодавством;

н) Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб та іншим відповідним органам державної влади України – забезпечити ВПО з інвалідністю адекватним житлом, надати доступ до послуг на дому та інструменти для інтеграції в громаду;

о) Національній поліції України та іншим правоохоронним органам – вжити усіх належних заходів для забезпечення безпеки громадських зібрань, що проводяться представниками меншин;

р) Генеральній прокуратурі України та іншим правоохоронним органам - належним чином здійснювати кваліфікацію, ретельно розслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у злочинах на ґрунті ненависті, у тому числі злочинів, скоєних через етнічну належності, сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність жертв;

қ) Генеральній прокуратурі України та іншим правоохоронним органам – належним чином реагувати та розслідувати прояви нетолерантності, у тому числі погрози насильством щодо представників соціальних меншин та осіб, що мають альтернативні політичні погляди, з боку праворадикальних груп;

г) Уряду України – забезпечити, щоб положення нового Закону України «Про освіту», які стосуються мови навчання, не призвели до порушення прав меншин, та не допускати жодної дискримінації конкретних груп меншин;

с) Органам державної влади України – розробити та впровадити адміністративну процедури встановлення фактів народження та смерті, що сталися на території підконтрольній озброєним групам, в рамках існуючої процедури реєстрації смертей і народжень, яка була б доступною і не допускала б дискримінації за будь-якою ознакою; при цьому судова процедура встановлення таких фактів має залишатися чинною для складних випадків.

173. Усім сторонам, які беруть участь у збройному конфлікті у Донецькій та Луганській областях, у тому числі Збройним Силам України та озброєним групам самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки»:

- a) Покласти край конфлікту шляхом дотримання режиму припинення вогню та виконання інших зобов'язань, передбачених Мінськими домовленостями, зокрема, щодо відведення заборонених видів озброєнь та розведення збройних формувань і важкого озброєння; а до виконання цих зобов'язань погоджуватися на та забезпечити повне дотримання «вікон тиші», що дозволило б своєчасно проводити ремонт важливих об'єктів цивільної інфраструктури;
- b) Суворо дотримуватися стандартів міжнародного гуманітарного права про заборону використання зброї невибіркової дії у населених районах, у тому числі озброєнь з широким радіусом ураження або зброї, використання якої призводить до ураження значної площі численними снарядами;
- c) Поважати домовленість, досягнуту 19 липня 2017 року в Мінську, щодо створення безпечних зон навколо життєво-важливих об'єктів водопостачання Донецької фільтрувальної станції та Насосної станції першого підйому Південно-Донбаського водогону, та включити до переліку таких безпечних зон об'єкти, на яких зберігаються небезпечні матеріали і пошкодження яких внаслідок бойових дій може створити загрози для цивільного населення та довкілля;
- d) Вжити необхідних заходів для забезпечення захисту цивільного населення, що проживає поблизу лінії зіткнення; у випадках, коли безпека цивільного населення або військові потреби вимагають евакуації населення, забезпечувати гуманні умови такої евакуації та надавати належне альтернативне житло;
- e) Створювати умови та сприяти добровільному переведенню осіб, ув'язнених до початку конфлікту, на контрольовану Урядом територію, незалежно від реєстрації місця їхнього проживання, для забезпечення можливостей спілкування з членами сімей без непотрібних труднощів, пов'язаних з обмеженнями свободи пересування;
- f) Сприяти безпечному та безперешкодному переміщенню цивільних осіб через лінію гарантій тиші довкола транспортних коридорів та контрольних пунктів в'їзду-виїзду, а також шляхом збільшення кількості транспортних коридорів, особливо в Луганській області, за рахунок відкриття транспортного коридору для автомобільного та пішохідного руху в Золотому;
- g) Утримуватися від непотрібних обмежень доступу до гуманітарної допомоги для людей, які її потребують, у тому числі в селах та селищах поблизу лінії зіткнення;
- h) Озброєним групам «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» – забезпечити повагу і дотримання права на свободу релігії та переконань на підконтрольній їм території та утримуватися від порушень цього права, у тому числі шляхом припинення конфіскації релігійних будівель Свідків Єгови та утисків проти їх вірян;
- i) Озброєним групам «Луганської народної республіки» – забезпечити повагу і дотримання майнових прав ВПО при проведенні заходів з інвентаризації «залишених» об'єктів власності.

174. Уряду Російської Федерації:

- a) Забезпечити виконання резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/205 від 19 грудня 2016 року, у тому числі шляхом забезпечення належного та безперешкодного доступу міжнародних моніторингових місій з прав людини та неурядових правозахисних організацій до Криму;
- b) Забезпечити реалізацію прав людини в Криму для всіх та поважати зобов'язання, що накладаються на окупаційну державу відповідно до положень міжнародного гуманітарного права;

- c) Проводити розслідування всіх випадків насильницьких зникнень, катувань і жорстокого поводження, до яких причетні співробітники Федеральної служби безпеки Російської Федерації в Криму, притягати осіб, що скоїли порушення, до відповідальності, та забезпечити відшкодування шкоди потерпілим;
- d) Утримуватися від застосування законодавства Російської Федерації про протидію екстремізму та тероризму для заборони мирних релігійних практики практикуючих мусульман в Криму, та невідкладно звільнити з-під варти усіх осіб, що затримані та проти яких висунуто обвинувачення у вчиненні таких злочинів;
- e) Покласти край обшукам будинків, які проводяться правоохоронними органами в Криму та та непропорційно часто стосуються кримських татар;
- f) Забезпечити реалізацію права осіб та груп осіб на свободу вираження поглядів, мирних зібрань, думки, совісті та релігії в Криму без дискримінації за жодними ознаками, у тому числі расою, громадянством, політичними поглядами, етнічною приналежністю або сексуальною орієнтацією;
- g) Забезпечити дотримання встановленої в міжнародному гуманітарному праві заборони примушувати жителів окупованої території Криму служити в збройних силах Російської Федерації.

175. Міжнародній спільноті:

- a) Продовжити використовувати усі дипломатичні канали для впливу на всі сторони конфлікту з метою припинення бойових дій, звертаючи особливу увагу на вплив конфлікту на ситуацію з правами людини та страждання цивільних осіб, викликані активним збройним конфліктом;
- b) Надавати підтримку Міністерству юстиції та іншим органам державної влади України для проведення реформи пенітенціарної системи, що має на меті поліпшити матеріальні умови та надання послуг, зокрема, медичних послуг, у місцях тримання під вартою;
- c) Забезпечити, що Керівні принципи зі свободи засобів масової інформації, розроблені незалежними медіа-експертами та юристами для України, продовжують відповідати міжнародним стандартам та найкращим практикам у сфері свободи вираження поглядів протягом усіх процесів їх перегляду та внесення змін до них;
- d) Надавати підтримку Уряду України в розробці законодавства та політики, що сприяють інклюзивності та соціальній згуртованості.